

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)'NİN ARTAN ÖNEMİ ve ÜSKÜDAR'DA FAALİYET GÖSTEREN BAZI STK'LAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Süleyman ÖZDEMİR*

Yrd. Doç. Dr. Halis BAŞEL**

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞENOCAK***

ÖZET

1970'li yıllardan itibaren refah devletlerinin krize girmesi, neo-liberal felsefenin ve politikaların dünyaya hakim olması, özelleştirme politikaları, demokrasinin yaygınlaşması, soğuk savaşın sona ermesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler vb. nedenlerle sivil toplum kuruluşları (STK'lar) özellikle gelişmiş toplumlar tarafından "yeniden keşfedilmeye" başlanmıştır. Geçtiğimiz yüzyılın sonu ile içinde bulunduğumuz yüzyılın başı arasındaki en önemli farklılık, STK'ların toplumda üstlendiği rolde yatmaktadır. STK'lar, küreselleşmenin beraberinde getirdiği ekonomik ve politik felsefeye uygun özelliklere sahip olduklarından, neo-liberal felsefenin uygulandığı ülkelerde devletler tarafından büyük ilgi görmüş ve gelişimleri açısından uygun ortam yakalamışlardır. STK'ların özellikle bu toplumlarda üstlendiği sosyal rolleri dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır.

Bu makalede, bir yandan önemi giderek artan STK'lara ilişkin temel bazı bilgilere yer verilirken, bir yandan da İstanbul'un Üsküdar ilçesinde faaliyet gösteren 57 STK (vakıf ve dernek) temsilcisi ile gerçekleştirilen anket çalışmasına dayalı olarak, bu kuruluşların kurumsal profilleri analiz edilmiş, sosyal politikayı da içeren bazı konulara ilişkin algıları, görüşleri ve beklentileri tespit edilmeye

çalışılmış, buradan yola çıkılarak Türkiye'deki STK'lara ilişkin bazı genel çıkarsamalarda da bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: STK, NGO, kâr gütmeyen Kuruluşlar, Üçüncü Sektör, Vakıf, Dernek, Sosyal Politika, Devlet-STK İlişkisi, Üsküdar Alan Araştırması.

ABSTRACT

A DISSERTATION ON THE GROWING IMPORTANCE OF THE NGOs AND SOME NGOs OPERATING IN USKUDAR

"Non-governmental organizations" (NGOs), especially by developed societies, are "started to be re-explored" since 1970s in consequences of social welfare states' crisis, domination of neo-liberal philosophy and policies in the world, spreading of democracy, end of the cold war, improvements on information and communication systems etc... The most prominent difference between the last decades of the previous century and the first decade of the current century lies in the role that NGOs undertake in the society. As NGOs have suitable properties which are brought about the economic and political philosophy of globalization, they have got considerable attention of the states and have had a proper environment to develop in the countries where neo-liberal philosophy is being implemented. The social roles, which NGOs undertake in those societies, have reached remarkable sizes.

In this article, while, on the one hand, some information that is based on the growing importance of the NGOs is included, on the other hand those institutions' corporate profiles were analyzed, their perceptions, opinions and expectations on some issues, including social policy, were ascertained, and from this point some inferences that are related to NGOs in Turkey has been found according to the survey which is conducted with the representatives of 57 NGOs (vakıf and dernek) operating in Uskudar Municipality of Istanbul.

Key Words: NGOs, non-profit organizations, third sector, Social Policy, State-NGOs Relationship, Uskudar Field Work.

* İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü.

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü.

*** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, ÇEEİ Bölümü.

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların), tarih içinde, özellikle sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında büyük bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Ne var ki, toplumların giderek gelişmesi, sanayileşmenin doğuşu, kentleşmenin genişlemesi, yeni sınıfların ortaya çıkışı (işçi-işveren) ve sosyal sorunların giderek sivil toplum kuruluşlarının içinden çıkamayacağı kadar artması, bu alana büyük ve güçlü bir kurum olarak devletin müdahale etmesini doğurmuştur.

Devlet (refah devleti), 20. yüzyıl boyunca, özellikle gelişmiş ülkelerde STK'lara çok fazla ihtiyaç bırakmamış, toplumsal refahı en etkin ve en rantabl şekilde sağlamıştır. Ancak, uzun zaman boyunca tek başına toplumsal refah sağlayan devletin bu işlevi, küreselleşmenin ortaya çıkışı ve liberal felsefenin önem kazanmasıyla birlikte zayıflama sürecine girmiştir. Yeni ekonomik ve politik felsefe, sosyal alan dahil olmak üzere, devletin tüm alanlardan elini çekmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, "refah karması" olarak adlandırılan diğer bazı kurumlar (sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve dini kurumlar) toplumsal refah sağlamada devlete yardımcı olmaya başlamıştır. Böylece, sivil toplum kuruluşları, özellikle toplumsal refahın sağlanmasında, bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamış; merkezi idare, yerel yönetimler ve STK'lar arasında yeni bir rol dağılımı ortaya çıkmıştır.

STK'lar, esnek yapıları, yüksek verimlilikleri ve desantralize örgütlenmesi ile 1980'lerden itibaren, özellikle ileri Batı ülkelerinde, devletin refah hizmetleri yanında kendisine gitgide artan bir şekilde yer bulabilmiştir. Bu gibi olumlu özellikleri nedeniyle, devletlerin, STK'lar ile ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlenmiştir.

Aslında, bu dönemde de devlet, toplumsal refah sağlamada temel aktör rolünü sürdürmektedir. Ancak, devletin görevinin niteliği değişmiştir. Devlet, kendisi hizmet üretmek yerine, bu hizmetlerin gerçekleştirilmesinde bu kesimlere finansal destek sağlamayı ve hizmetlerin düzenlenmesinden sorumlu olmayı yöntem olarak benimsemektedir.

Ülkemizde de, sivil toplum örgütlerinin gelişimine göz atıldığında, demokratik sistemin önemli öğelerinden olan bu kuruluşların, tarihten bugüne toplumun gelişiminde önemli roller üstlendiği görülmektedir. Özellikle çeşitli sosyal hizmet alanlarında faaliyette olan bu sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyette bulunduğu, günümüzde en yaygın şekliyle dernek ve vakıf adı altında faaliyetlerini yürüttüğü, toplum için çok yararlı çalışmalarda bulunduğu bilinmektedir. Bugüne kadar kurulan vakıf ve derneklerin çoğunun sosyal ve hayır amaçlı kurulduğu tespit edilmektedir.

Bu makalede, sivil toplum kuruluşlarının tanımı, tarihçesi, Devlet-STK ilişkisi vb. konulara değinildikten sonra, Üsküdar'da faaliyet gösteren ve sayıları 1,000'e yaklaşan (117 vakıf ve 862 dernek) sivil toplum kuruluşlarından bir kısmı ile (57 tanesi ile) gerçekleştirilen anketten elde edilen bilgiler ışığında, Üsküdar'da bulunan sivil toplum kuruluşlarının kurumsal profillerine, sosyo-ekonomik özelliklerine, sosyal politika dahil bazı konularda sahip oldukları perspektife dikkat çekilmeye çalışılacaktır¹.

¹ STK konusunda daha fazla bilgiye sahip olmak için bkz.: Süleyman Özdemir, "Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004, s. 129-161.

Süleyman Özdemir, "Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: 'Refah Karması' ve Refah Sağlayıcı Kurumlar", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004, s. 98-127.

I. SİVİL TOPLUM KURULUŞU (STK) KAVRAMI VE TARİHÇESİ

A. STK KAVRAMI VE TANIMLANMASI

1. KONU İLE İLGİLİ TERİM KARGAŞASI

Sivil toplum kuruluşları, küçük yerel derneklerden, çok geniş ve oldukça profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır.

Bu makalede, Türkiye'de daha yaygın bir kullanıma sahip olduğu için "sivil toplum kuruluşları - STK" (civil society organizations) terimi tercih edilmiştir. Halbuki, bu terimin yanında, literatürde aynı anlama gelebilecek başka terimler de sıklıkla kullanılmaktadır. Bu terimlerden en yaygın olarak kullanılanları şu şekilde sıralamak mümkündür: "Kâr gütmeyen kuruluşlar" (non-profit organizations - NPOs), "kâr gütmeyen sektör" (non-profit sector - NPS), "üçüncü sektör" (third sector), "gönüllü kuruluşlar" (voluntary organizations), "özel gönüllü kuruluşlar" (private voluntary organizations - PVOs), "hükümet-dışı kuruluşlar" (non-governmental organizations - NGOs), "kâr için olmayan kuruluşlar" (not-for-profit organizations), "bağımsız sektör" (independent sector), "hayırsever yardım kuruluşları" (charitable organizations), "hayırsever kuruluşlar" (philanthropic organizations), "vergiden muaf kuruluşlar" (tax-exempt organizations), "sosyal hareketler" (social movements) vb².

² İbrahim Uslu, "Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 1999, s. 24.

Kavramı ifade etmek üzere Fransızca'da "economie sociale" terimi kullanılırken, Almanca'da ise "gemeinnütziges organizationen" ve gemeinwirtschaftliche unternehmen" terimleri öne çıkmaktadır³.

Türkçe literatürde ise, vakıf, dernek, sendika, oda, kooperatif, kulüp, platform gibi türlerden oluşan sivil toplum kuruluşlarını ifade etmek üzere, yukarıda yer alan terimlerden bazıları (STK, NGO, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar vb.) kullanılmaktadır. Diğer yandan, tarih içinde de sivil toplum kuruluşlarını ifade etmek üzere ülkemizde daha farklı terimler kullanılmıştır. Bunlar; cemaat, cemiyet, tarikat, lonca ve vakıf terimleridir⁴.

Her ne kadar, bu makalede STK terimi tercih edilse de, yer yer diğer terimler de kullanılabilir. Aslında, STK terimi günümüzde gelişmiş ülkelerde çok fazla kullanılmamaktadır. Hatta hiç kullanılmadığını söylemek dahi yanlış olmayacaktır; zira STK teriminin daha ziyade "sivil toplum" kısmı kullanılmaktadır. Bu ülkelerde bunun yerine yaygın olarak "kar gütmeyen kuruluşlar" (KGK) terimi tercih edilmektedir. KGK terimi, amacı daha iyi ifade etmekte ve İngilizce literatürde daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Yine de, bu makalede "sivil toplum kuruluşları" (STK) terimi tercih edilecektir. Bunun nedeni, toplumda diğer terimlere nazaran STK teriminin daha fazla tanınır olması ve ülkemizde günlük yaşamda da, bilimsel eserlerde de daha yaygın olarak kullanılıyor olmasıdır.

STK'ları ifade eden ve genellikle de birbirlerinin yerine kullanılabilen terimler arasında bazı nüans farklılıkları⁵ bulunsa da, bu

³ György Jenei and Eva Kuti, "The Third Sector and Civil Society", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, p. 12.

⁴ ATO, *AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası*, Ankara: ATO Yay., 2004, (Çevrimiçi): <http://195.155.145.1/turkce0index10.html>, 02.11.2004.

⁵ Terimler arasındaki farklılık, aslında yeri geldiğinde çok önemli hale gelebilmektedir. Çünkü tek bir çeşit STK'dan bahsedebilmek mümkün değildir, STK'lar çeşitli açılardan birbirlerinden son derece farklı olabilmektedir. Aslında sivil toplum kuruluşlarından bahsederken, bunların bir kısmı resmi olarak kayıtlıdır, bir kısmının hiçbir yerde kaydı yoktur; bir kısmı çok yereldir, bir kısmı ise ulusal ve de uluslararasıdır; bir kısmı çok büyüktür, bir kısmı ise çok küçük; bir kısmı daha çok bağışlara ve devlet yardımlarına dayalı olarak faaliyet

çalışma açısından nüans farklılıklarını çok fazla ön plana çıkartmaya gerek duyulmamıştır⁶. Bu terimlerin hepsi sonuç itibariyle bireysel kâr amacı gütmeyen, devletten bağımsız olan ve gönüllü faaliyetlerde bulunan kuruluşlara işaret etmektedir. O nedenle, metin içerisinde genelde STK terimi tercih edilirken, yer yer kâr gütmeyen kuruluşlar ya da kâr gütmeyen sektör, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, sivil sektör, NGO gibi terimlere de yer verilebilecektir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) KAVRAMI

“Sivil toplum” kavramının ne olduğu üzerinde tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Yine de, özellikle aşağıdaki özellikleri üzerinde bir konsensüs olduğu söylenebilir. Buna göre sivil toplum, “aile, devlet ve piyasayı temsil eden, gönüllü olarak ortaya çıkan ve amacı kamu yararını artırmak olan birey, kurum ve kuruluşların toplamından ibarettir⁷.”

gösterir, bir kısmı kendi faaliyetlerinden gelir elde eder; bir kısmı sadece belli bir alanda uzmanlaşmıştır, bir kısmı ise birçok alanda aktif olabilmektedir v.b. Bkz.: Jennifer M. Brinkerhoff, Stephen C. Smith and Hildy Teegen, “Beyond the ‘Non’: The Strategic Space for NGOs in Development”, *NGOs and the Millennium Development Goals: Citizen Action to Reduce Poverty*, Edited by: Jennifer M. Brinkerhoff, Stephen C. Smith and Hildy Teegen, New York: Palgrave Macmillan Publ., 2007, p. 59.

⁶ Her ne kadar, terimlerin neredeyse birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanıldıkları ifade edilse de, literatürde bazı yazarlar terimlere farklı anlamlar yüklemekte ve onların anlam bakımından birbirlerinden bir miktar ayrımaları gerektiğini ifade etmektedirler. Örneğin en belirgin ayrım “kar gütmeyen kuruluşlar” ile “filantropi” arasındadır. Literatürde, bunları birbirleri yerine kullananlar olsa da, genel olarak filantropi “verme” (giving) eylemi ile, kâr gütmeyen kuruluşlar ise bu verilenleri “alma” (receiving) eylemiyle ifade edilmektedir. Yine “filantropi” ile “hayırseverlik” (charity) arasında da bir anlam farkı bulunmaktadır. Bazı yazarlar, hayırseverliği daha dar anlamda kullanmayı tercih etmektedirler. Onlara göre, filantropi şemsiye kavramdır ve yelpazedeki tüm gönüllü işler için kullanılmakta olup, yaşam kalitesini artırma hedefine sahiptir. Hayırseverlik ise, 1950'lere kadar şemsiye kavram olarak kullanılırken, bugün için daha dar anlamda kullanılmaktadır. Toplumda ortaya çıkan sıkıntuların sağlanan yardımlarla giderilmesini ifade eder bir anlama sahiptir. Bkz.: Robert L. Payton and Michael P. Moody, *Understanding Philanthropy—Its Meaning and Mission*, Bloomington: Indiana University Press, 2008, pp. 37–39.

⁷ Dwight F. Burlingame (editor), *Philanthropy in America : A Comprehensive Historical Encyclopedia*, Vol.: 1, California: ABC–CLIO Publ., 2004, pp. 76–77.

STK'ları kabaca üçe ayırmak mümkündür:

- 1) Aktivite merkezli STK'lar (spor, kültür, rekreasyon vb. alanlarda faaliyetler gösterirler),
- 2) Toplum merkezli STK'lar (siyasi partiler, sendikalar, çevre örgütleri, yerel toplum örgütleri vb.),
- 3) Refah merkezli STK'lar (sosyal hizmet, sağlık, eğitim vb. hizmeti sunarlar⁸).

Yukarıda da belirtildiği gibi, literatürde “sivil toplum kuruluşları” terimi yerine farklı terimler de kullanılmaktadır. Özellikle küreselleşme sonrası dönemde “kar gütmeyen kuruluşlar” terimi yaygın kullanım kazanmıştır. Bu nedenle, bu makalede, sivil toplum kuruluşlarının tanımının, kâr gütmeyen kuruluş tanımı üzerinden yapılması daha uygun görülmüştür. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu terimlerin neredeyse hiçbirisine ilişkin kabul edilmiş tek bir tanım bulunmamaktadır.

Aslında, kâr gütmeyen kuruluşun ne anlama geldiği, hangi kuruluşların kâr gütmeyen kuruluş sayılacağı, hangilerinin sayılmayacağı, bunların ortaya çıkış nedenleri ve amaçları gibi hususlar, bu kuruluşların yaygın olduğu toplumlarda dahi henüz açık bir şekilde ortaya konulamamıştır, oldukça komplike bir alanı oluşturmaktadır.

Kar gütmeyen sektör terimi acaba neyi ifade etmekte ve nelerden oluşmaktadır? Bu sorunun cevabı en güzel şekilde, dünyada kâr gütmeyen kuruluşların en yüksek oranda bulunduğu ABD'deki kâr gütmeyen sektöre bakarak anlaşılır. Bu ülkede kâr gütmeyen sektör çok geniş olup çok farklı türdeki kuruluşlardan oluşmaktadır⁹.

⁸ Lars Skov Henriksen, Thomas P. Boje, Bjarne Ibsen and Inger Koch–Nielsen, “Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why ‘Changing the Welfare Mix’ Means Different Things in Different Contexts”, *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, p. 71.

⁹ Bugün Amerika'da kâr gütmeyen sektör içinde, ülkedeki en önemli hastaneler ve üniversiteler, neredeyse bütün orkestralar ve operalar, çevre ve insan hakları örgütleri, aile ve çocuklara yönelik çok sayıda sosyal hizmet kuruluşları, yerel kalkınma ve yoksullukla mücadele kuruluşları, sağlık kuruluşları, araştırma enstitüleri, vakıflar, sosyal hizmet büroları,

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili yaptığı çalışmalarla dikkatleri çeken Lester Salamon, kâr gütmeyen kuruluş olarak tanımlanan kuruluşların 6 benzer özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bunlar:

- Birincisi; bu kuruluşlar herşeyden önce hepsi bir şekilde “kurumsallaşmış”tır. Enformel ve geçici bir şekilde insanların biraraya gelmesi, kâr gütmeyen kuruluş kapsamında değerlendirilemez.
- İkincisi; bu kuruluşların “özel sektörde” faaliyet gösteriyor olmasıdır. Dolayısıyla, bunların devletten ayrı olması zorunludur. Ancak bu husus, bu kuruluşların devletten maddi destek alamayacağı anlamına da gelmez.
- Üçüncüsü; “elde edilen kâr'ın sosyal amaç doğrultusunda dağıtılması”dır. Yani, bu kuruluşlar, özel işletmelerdeki gibi kârı kurucular arasında paylaşmazlar.
- Dördüncüsü; “bağımsız bir yönetimin varlığı”dır. Kendi faaliyetlerini kendileri planlar ve uygularlar. Dışarıdan başka bir kişi ya da kurum bu kuruluşlara müdahalede bulunmamalıdır.
- Beşincisi; kâr gütmeyen kuruluşların “gönüllü” bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Genelde yönetim kurulu gönüllüdür, ancak çalışanların bir kısmı gönüllü olmayabilir.
- Sonuncusu ise; kâr gütmeyen kuruluşların “kamusal amaçlı” faaliyette bulunmalarıdır¹⁰.

Buna göre, kâr gütmeyen kuruluşlar, “maddi bir gelir veya kâr elde etmek amacıyla kurulmamış olan¹¹, bundan dolayı da net gelirinin

istihdam ve mesleki eğitim merkezleri, aşevleri, müzeler, sanat galerileri ve benzeri onlarca kuruluş v.b. yer almaktadır. Bkz.: Lester M. Salamon, “The Resilient Sector: The State of Nonprofit America”, *The State of Nonprofit America*, Edited by: Lester M. Salamon, Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003, pp. 6–7.

¹⁰ Lester M. Salamon, *America's Nonprofit Sector: A Primer*, New York: The Foundation Center, 1999, pp. 10–11.

tamamı veya bir kısmı üyelerine, mütevellilerine, çalışanlarına veya herhangi bir özel şahsa dağıtılmayan kuruluşlardır. Fakat, kuruluşun sunulan hizmetlerin karşılığında yapılan makul ödemeler, maddi kazanç veya kârın dağıtılması olarak değerlendirilmemektedir¹².”

National Center for Charitable Statistics tarafından geliştirilen bir sınıflamaya göre, kâr gütmeyen kuruluşların binlerle ifade edilebilecek türde faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Merkez, öncelikle bu tür faaliyetleri 26 ana alana ve 16 fonksiyona ayırmakta, daha sonra her bir alanı alt başlıklara bölmektedir. Örneğin, eğitim alanında 41, sanat, kültür ve insani bilimler başlığı altında ise 56 farklı faaliyet türü bulunmaktadır¹³.

Bir başka kaynakta ise, STK şu şekilde tanımlanmaktadır: “Devletten bağımsız olarak, tamamen gönüllü birlikteliğe dayalı ve üyelerinin çıkarlarının ötesinde toplumsal çıkar amaçlı çalışan, kâr amaçsız ve yasal çerçevede faaliyet gösteren kuruluşlar STK olarak tanımlanır¹⁴.”

“Hükümet-dışı kuruluşlar” (non-governmental organizations - NGOs) kavramı da oldukça yaygın bir kullanıma sahip olup, “büyük ölçüde kâr gütmeyen kuruluşlara ve çevre, uluslararası ilişkiler, insan hakları, insani yardım, kalkınma vb. alanlarda çalışan hükümet-dışı kuruluşlara verilen isimdir.” Kavram her ne kadar daha geniş bir

¹¹ Kar gütmeyen kuruluşların çeşitli gelir kaynakları vardır. Gelir, özel kesimin yaptığı yardımlardan, devletten elde edilen gelirlerden ve faaliyet gelirlerinden meydana gelmektedir. Zannedildiğinin aksine, birçok KGK için özel şahıs ve kurumların yaptığı yardımlar, toplam gelir içerisinde önemli bir pay tutmak bir yana, en zayıf kalemi oluşturmaktadır. Bkz.: Uslu, *a.g.e.*, s. 80.

¹² Helmut K. Anheier and Regina A. List, “NGOs (Non-Governmental Organizations)”, *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-Profit Sector*, New York: Routledge Publ., 2005, p. 179. & Uslu, *a.g.e.*, s. 27.

¹³ Salamon, “The Resilient Sector: The State of Nonprofit America”, *a.g.e.*, p. 8. & Marion R. Fremont-Smith, “The Nonprofit Sector in the Twenty-First Century”, *Governing Nonprofit Organizations: Federal and State Law and Regulation*, Massachusetts: Harvard University Press, 2004, pp. 5–6.

¹⁴ Mehmet Şahin, *Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara: Seçkin Yay., 2007, s. 31.

konseptte kullanıma sahip olsa da, kapsam itibariyle oldukça dardır. Yalnızca sosyal ve ekonomik kalkınmayı destekleyen kuruluşları içine almaktadır¹⁵.

3. YENİ BİR KATEGORİZASYON: SİVİL TOPLUM REJİMLERİ

Esping-Andersen tarafından geliştirilen ve sosyal politika alanında çalışmalarda bulunan herkes tarafından bilinen “refah rejimleri¹⁶” sınıflandırmasına benzer bir şekilde, Salamon ve Anheier de “sivil toplum rejimleri” sınıflandırmasına gitmişlerdir. Yazarlara göre, STK'lar farklı rejimlerde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır ve dört tür sivil toplum rejimi bulunmaktadır¹⁷.

Birinci rejim “*liberal model*” olarak adlandırılmakta, ABD'nin temsil ettiği bu modelde, düşük kamu sosyal refah harcamaları ve geniş sivil sektör birlikte yer almaktadır.

İkinci rejim türünün ismi “*sosyal demokratik model*”dir. İsveç'in önderliğindeki küçük İskandinav ülkelerinde geçerli olan bu model, güçlü refah devleti ve görece zayıf bir gönüllü sektöre işaret etmektedir. Devletçe gerçekleştirilen yüksek düzeyli sosyal harcamalar, STK'lara neredeyse hiç fırsat bırakmamaktadır.

Üçüncü model ise “*korporatist model*”dir. Modelin güçlü temsilcisi Almanya'dır ve devlet ile sivil sektör kuruluşları arasındaki partnerliği ifade etmektedir. Bu rejimlerde hem kamu refah harcamalarının hem de STK harcamalarının düzeyi oldukça yüksektir, Devlet de STK'lar da harcamalarında son derece cömerttirler.

¹⁵ Anheier and List, *a.g.e.*, p. 173.

¹⁶ Esping-Andersen, refah rejimlerini üçe ayırmaktadır: Liberal refah modeli (ABD, İngiltere), muhafazakar veya Kıta Avrupası refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve sosyal-demokratik veya İskandinav refah modeli (İsveç, Danimarka). Daha detaylı bilgi için bkz.: Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İkinci Baskı, İstanbul, İTO Yayını, 2007, s. 131.

¹⁷ Anheier and List, *a.g.e.*, p. 248.

Sonuncu model “*devletçi model*” olup, Japonya ve Türkiye gibi ülkeleri karakterize etmektedir. Bu ülkelerde bir yandan sosyal refah harcamalarının düzeyi düşüktür, bir yandan da sivil toplum kuruluşları yeterince gelişmemiştir. Devletçi rejimler, hem kamu refah harcamalarından geri dururken, hem de STK'ların üzerine giderek onlarca gerçekleştirilen refah harcamalarını düşürmeye çalışmaktadır¹⁸.

Ancak, Fransa ve Japonya örneğinde de görüleceği gibi, bir ülkedeki Devlet-STK dengesinin hiç değişmeyeceğini farzetmek yanlış olacaktır. Bu ülkelerde çeşitli zaman dilimlerinde STK'ların teşvik edildiği ya da engellenmeye çalışıldığı görülmektedir¹⁹.

4. STK LİTERATÜRÜNÜN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

Ülkemizde STK'nın hem tarihsel gelişimi ve günümüz itibariyle geldiği nokta, hem de STK literatüründe yer alan birçok konu, başta ABD olmak üzere bu kuruluşların son derece gelişmiş olduğu Batılı refah devletlerinden o kadar farklıdır ki, karşımıza adeta iki farklı dünya çıkmaktadır.

Ülkemizde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları, yeterince gelişemediği için, yabancı literatürde yer alan onbinlerce kitap, dergi, rapor, makale v.b.'de ele alınan konuların büyük çoğunluğu bize oldukça yabancı kalmaktadır. Ülkemizde toplumsal yapıda STK'ların sayısının ve etkinliğinin artırılması için yeni yeni çaba sergilenirken ve hem bilim hem de politika dünyasında konuya ilgi yeni artıyorken; yabancı literatürdeki yayınların birçoğunda STK'ların kurulması, STK'lar için yardım toplanması, STK'larda stratejik yönetim, STK'lar ve yönetim kurulları, STK'lar ve sorumluluk, STK'larda insan kaynakları yönetimi, STK'larda kariyer, STK'larda ücretli ve gönüllü çalışma, STK'larda finansman yönetimi, STK'lara ait iktisadi teşebbüsler, STK'lar

¹⁸ Louella Moore, “Legitimation Issues in the State-Nonprofit Relations”, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 30, No: 4, December 2001, p. 709. & Anheier and List, *a.g.e.*, p. 248.

¹⁹ Moore, *a.g.e.*, p. 709.

ve vergi muafiyeti, STK'larda risk yönetimi, STK'larda stratejik yönetim, STK'ların derecelendirilmesi, STK'lar ve etkinlik, STK'lar ve etik, STK'lar ve din, STK'lar ve hukuk, STK'lar ve çevre, STK'lar ve sosyal sorumluluk, STK eğitimi, lokal, bölgesel ve uluslararası STK'lar, STK'ların ulusal ve uluslararası işbirliği, STK'lar ve uluslararası karşılaştırmalar vb. onlarca farklı konu ele alınmaktadır.

Ancak, burada şunu da ifade etmek gerekir ki, her ne kadar gelişmiş ülkelerde STK literatürü günümüz itibariyle oldukça genişlemiş görülsede, literatürde yaşanan gelişmelerin bu ülkelerde de özellikle son 25-30 yıllık süreçte zemin bulduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu konuların bilim adamları tarafından sistematik olarak çalışılması ve bu konuların eğitim kurumlarının müfredatlarında yer alması oldukça yenidir.

Ülkemizde ise bu konularda yayın sayısı oldukça sınırlıdır ve STK eğitimi de yok denecek düzeydedir. Bu nedenle, ülkemizde STK'larla ilgili konuların genel olarak eğitim kurumları vasıtasıyla öğrenilmesi mümkün değildir; ancak tecrübeyle veya aile eğitimi yoluyla ya da örneklerle öğrenmek mümkündür.

İngilizce literatürde, STK'larla ilgili yayınların çok olmasının nedeni, gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda yirminci yüzyılın başından itibaren STK'ların toplumsal yapıda fonksiyonlar icra etmeye başlamaları, özellikle de refah devletlerinin küçülme ve yeniden yapılanma sürecinin baş gösterdiği 1980'li yıllardan itibaren, ortaya çıkan boşluğun, devletin de desteğiyle hızlıca STK'lar tarafından doldurulmaya başlanmasıdır.

Türkçe literatürde ise, konunun sadece tarihsel boyutlarının incelendiği ve çok uzun sayılmayacak bir süredir de STK'ların mevcut durumlarını, toplumda üstlendikleri fonksiyonlarını ve güçlerini tespit etmeye yönelik az sayıda bazı alan araştırmalarının gerçekleştirilmeye başlandığı, ancak yukarıda sıralanan konu başlıklarının neredeyse hiçbirisinin henüz ülkemizde bilimsel çalışmalara yansımadağı gözlenmektedir. Bunun nedeni, STK'ların toplumda yeterince

yaygınlaşmamış olması, STK bilincinin düşük olması ve bu nedenle de konunun literatürde hak ettiği kadar ele alınmasıdır. Bu durum, ülkemizin sivil toplum ve STK'lar açısından ne denli geride kaldığını ifade etmesi açısından manidardır.

STK'ların sayılarının ve aktivitelerinin yanısıra, STK'larla ilgili verilerin de yeterli düzeyde olmaması, ülkemizde bu konularda yeteri kadar bilimsel çalışma ve yayın yapılamamasının nedenlerinden bir diğeridir.

Biraz da STK çalışmalarının tarihçesinden bahsedilecek olunursa; konu ile ilgili ilk çalışmaların ABD'de ortaya çıktığı söylenebilir. Aslında filantropi, gönüllü kuruluşlar gibi konuların tarihsel olarak Avrupa'da çok daha önceleri ortaya çıktığını biliyor olsak da, modern anlamda STK'larla ilgili çalışmalar 1973-1975 yılları arasında oluşturulan bir Komisyon (The Commission on Private Philanthropy and Public Needs) sonrasında ortaya çıkmıştır. Komisyonun Amerikan hayırseverliği ile ilgili olarak hazırladığı rapor, bundan sonraki yayınların başlangıcını oluşturmuştur. Komisyonun desteği ile 1978 yılında Yale Üniversitesi'nde STK'lar üzerine çalışmalar yapan PONPO adıyla bir kuruluş oluşturulmuştur. Böylece, bu konudaki çalışmalar hem ABD'de hem de Avrupa, Kanada, Japonya gibi birçok ülkede hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde, en çok ABD'de olmak üzere farklı ülkelerde 200'ün üzerinde eğitim kurumu ve onbinlerce öğrenci bulunmaktadır²⁰.

B. STK'LARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Sanayi Devrimi Öncesi : STK'ların Artan Toplumsal Sorumluluğu

Günümüzde "STK" olarak ifade edilen ve hayırseverlik ilkesi doğrultusunda faaliyette bulunan bu tür gönüllü kuruluşlar, tarih boyunca var olan, muhtaç insanlara yardım elini uzatan kuruluşlardır.

²⁰ Anheier and List, *a.g.e.*, pp. xvii-xviii.

Aslında, refah devletinin sunduğu birtakım sosyal refah hizmeti benzeri uygulamaların insanlık tarihi kadar eski olduğu, toplumların, hastalar, özürhüleri, yoksullar gibi kendi kendine bakamayan kesimlerine hizmet (beslenme, barınma, giyim vb.) ulaştırmak üzere çeşitli arayışlar içerisinde olduğu, modern refah devletlerinin oluşumundan önce de bu hizmetlerin bir şekilde toplum, din, piyasalar, gönüllü kuruluşlar gibi kurumlar tarafından sunulduğu görülmektedir²¹.

İnsanlara sosyal koruma sağlayan bu geleneksel kurumlar, nispeten daha genç olan refah devletlerinden çok daha yaşlıdır, izleri tarihin derinliklerine kadar gitmektedir. Merkezi devletin sosyal görevler üstlenmediği dönemlerde, bireyleri ailevi, sosyal ve doğal krizler karşısında koruyan sivil toplum kuruluşları, refah sağlayıcı kurumlar olarak görev yapmaktaydı. Bu kurumlar, aile ve akrabalık ilişkileri, mahalle-köy-cemaat dayanışmaları, lonca gibi ekonomik amaçlı kurumların sağladığı dayanışmalar, tarikat ve zaviye gibi dini içeriğe sahip kurumların sağladığı dayanışmalar vs.'den oluşuyordu. Bunların yanısıra, kent merkezlerinde de yönetici sınıfın değişik endişelerle yoksullara yönelik kurumsal bir koruma sistemi oluşturmaya çalıştıkları da gözleniyordu.

Bunlar, neredeyse bütün coğrafyalar ve toplumlar için geçerli olan saptamalardır. Osmanlı coğrafyası içinde de, insanların, modernite öncesinden başlayarak, kan bağı ve akrabalık ilişkilerinden, dini yapının öngördüğü sosyal adalet düşüncesi ve kurumlardan ve kentlerde de devlet ve yöneticiler eliyle şekillenmiş kurumlardan oluşan bir refah sistemi içinde oldukları anlaşılmaktadır²².

Böylece, Sanayi Devrimi'ne kadar olan çok uzun zaman boyunca, gelişmiş ülkelerde ve diğer ülkelerde sosyal politika uygulamalarının gönüllülük ve karşılıklı yardım esasına dayalı olan hayırsever

²¹ Halis Yunus Ersöz, "Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2000, s. 1.

²² Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 92, Bahar 2002, s. 10.

organizasyonlar (STK'lar) tarafından sağlandığı görülmektedir²³. Sanayi Devrimi ortaya çıkıp da sosyo-ekonomik yapı büyük oranda değişmeye başlayınca, sosyal refah sağlayan kurumların da değişmeye başladığı gözlenmektedir²⁴.

2. Sanayileşme Dönemi : STK'ların Azalan Etkinliği

Sanayileşme, eski dönemin sosyal kurumları olan aile, hayır kurumları ve diğer yardım örgütlerinin yetersiz kalmasına, bunların yerine bu tür gereksinimleri karşılayacak yeni kurumların doğuşuna yol açmıştır. Çünkü, geleneksel sosyal yardım kurumları, kentlerde yığılan çalışanların iş kazaları ve sağlık bakımları gibi gereksinimlerine cevap verememiştir²⁵.

Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdiği kentleşme süreci, geleneksel sosyal koruma kurumlarını ortadan kaldırmış veya etkinliklerini zayıflatmış; küçülen aile yapısıyla birlikte, aile bağları ve ailenin koruyucu görevi zayıflamış, sanayi toplumlarında bu görev devletin üzerine kalmıştır²⁶.

1929 yılından itibaren, dünyanın içine girmiş olduğu talep kaynaklı ekonomik bunalımdan kurtulabilmek için Keynezyen ekonomi

²³ Devletin, "iç ve dış güvenlik, adalet ve altyapı hizmetleri" dışında hiçbir görev üstlenmemesi ve piyasanın doğal işleyişine müdahalede bulunmaması esasına dayalı olan liberal felsefe, sosyal sorunlarla başa çıkmada da devletin değil, toplumun içinden çıkacak hayırsever kuruluşların rol oynaması gerektiğini belirtmektedir.

Liberal düşüncenin fikir babası sayılan Adam Smith'e göre, bireyin kendi geçimini sağlayabilmesi, kendi emeğinin doğal fiyatı olan ücrete bağlıdır. Ancak, kendileri için asgari bir yaşama düzeyi sağlamaya yetecek düzeyde gelir elde edemeyenler ise, diğer insanlarda doğuştan var olan ahlâki duyguların harekete geçmesiyle ortaya çıkacak hayırsever kuruluşlarca desteklenirler. Buna "diğerkâmlık" (alturizm) ismi verilmektedir. Bkz.: Fouarge Didier, *Costs of Non-Social Policy: Towards an Economic Framework of Quality Social Policies – and the Costs of Not Having Them*, Report for the Employment and Social Affairs DG, January 2003, p. 12.

²⁴ Ersöz, *a.g.e.*, s. 1, 19.

²⁵ Meryem Koray, "Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı", *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, İstanbul: SODEV-TÜSES Yay., 2003, s. 95.

²⁶ Tuncay Güloğlu, "Genel Olarak ve Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ, SBE, 1998, s. 39.

politikalarının benimsendiği ve bunun sonucu olarak devletin faaliyet alanının sürekli olarak genişlediği, müdahaleci bir devlet tipinin ortaya çıktığı, böylesi bir ortamda STK'lara neredeyse hiçbir gereksinim kalmadığı, çünkü devletin ekonomik alanın yanında sosyal alanı da tamamen kapsayacak şekilde düzenlemelerde bulunduğu görülmektedir.

Bu gibi nedenlerle, sanayileşmeyle birlikte, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında devletin önplana geçtiği, uzunca bir süre, devletin sosyal refah sağlama işlevini tek başına üstlendiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı ile 1980'li yıllar arasında yaşanan ve son derece gelişmiş sosyal politikaların ön planda olduğu bu dönem, sosyal açıdan müdahaleciliğin zirve noktasını oluşturan "refah devletleri"nin geliştiği ve serpiştiği bir dönem olmuştur.

3. 1975 Sonrası Dönem : Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve STK'ların Yeniden Keşfi

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, sivil toplum kuruluşlarının öneminin, küreselleşme, neo-liberalizm ve katılımcı demokratik sistemlerin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte artmaya başladığında kuşku yoktur. 1980 sonrası dönemde, ekonomik, politik, sosyal, kültürel, hukuksal ve benzeri tüm alanlarda ortaya çıkmaya başlayan dönüşümle birlikte, devletin toplumsal sorunlara olan katkısının azalma eğilimine girmesi üzerine, yeni dönemin koşullarına uyum sağlamak amacıyla sivil toplumun kendi çözüm arayışlarına başvurduğu ve bunun sonucu olarak üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşlarının yüzyıllar sonra yeni dönemde bir kez daha gündeme gelmeye başladığı görülmektedir²⁷.

²⁷ Levent Şahin, Mustafa Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Cilt: 54, İstanbul: İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., 2008, s. 6.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren sosyal refah hizmetleri sunan bu kuruluşlar, zaman zaman değişse de, toplumda önemli işlevler üstlenmiştir ve üstlenmeye de devam edeceğe benzemektedir²⁸.

Modern sivil toplum kuruluşları olan STK'lar, özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde sosyal politikanın sağlanmasında yeni bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamıştır. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve STK'lar arasında hizmet paylaşımı ortaya çıkmış, devletin, STK'lar ile ileri düzeyde işbirliği²⁹ yaptığı gözlenmiştir. Devlet, bazı hizmetleri üretmek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmiştir. Özellikle 1970'lerden sonra canlanmaya başlayan bu süreç, çoğu ülkede karma refah hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır³⁰.

Başta ABD, İngiltere, Fransa vb. olmak üzere birçok ülkede, yapılan yasal ve yönetsel değişikliklerle, devletin sosyal refah hizmetlerindeki finansman ve denetim sorumluluğu devam ederken, hizmetlerin üretim ve dağıtım sorumluluğu STK'lara devredilmeye başlanmıştır³¹.

²⁸ Stein Kuhnle and Matti Alestalo, "Growth, Adjustments and Survival of European Welfare States", *Survival of the European Welfare State*, y.y.: Routledge Publ., 2000, p. 6.

²⁹ Devlet ve STK arasında var olan işbirliğinin nedenlerine gelince, bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Maliyetleri azaltmak, esneklik sağlamak, özel kesimin katkılarında yararlanmak, özel uzmanlıklardan yararlanmak, devletin büyümesini sınırlandırmak, devletin sorumluluğunu azaltmak ve adet ve gelenekler.

Diğer yandan, aynı zamanda, Devlet-STK işbirliğinin sakıncaları da vardır. Onlar da şu şekilde sıralanabilir: STK'ların özerkliklerini kaybetmesi, STK'ların finansal dengelerinin bozulması, STK'ların ticarileşmesi, STK'larda yapısal değişikliklere neden olma, bunların politize edilmesi, devletin müdahale alanının genişlemesi, israfı neden olması v.b.

³⁰ Uslu, *a.g.e.*, s. 10.

³¹ Bu kuruluşların bütçelerine bakıldığında, birçoğunda gelirlerin neredeyse tamamının kamusal kaynaklı olduğu görülmektedir. STK'ların en önemli gelir kaynağı, merkez ve yerel yönetimlerden hizmet karşılığı elde ettiği fonlardır. Özel kesimin yaptığı yardımlar ve faaliyet gelirleri ise diğer gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Bkz.: Steven Pinch, *Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision*, London: Routledge Press, 1997, pp. 7-8 & Uslu, *a.g.e.*, s. 80.

Örneğin, ABD ele alınacak olursa, 1996 yılı itibarıyla bu ülkedeki STK gelirlerinin % 54'ü aidatlar ve faaliyet gelirlerinden, % 36'sı devlet yardımlarından, % 10'u ise özel kesim yardımlarından oluşmaktadır. Bkz.: Salamon, *America's Nonprofit Sector: A Primer, a.g.e.*, p. 36.

Günümüzde STK'ların gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede sayısal ve nitelik olarak giderek gelişiyor olmalarının temelinde küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların bulunduğu bir gerçektir. Devletin küçültülmesini ve asli görevlerine dönmesini savunan bu felsefi akım, küçülen devletin bırakacağı hizmetlerin ve görevlerin ya STK'lar eliyle ya da özel sektör eliyle üstlenilmesi gereği üzerinde durmaktadır³².

Neo-liberal akımın, devleti, diğer birçok alanla birlikte, sosyal alandan da çekilmeye zorlaması sonucunda, Batı dünyasında sosyal hizmetlerin sağlanmasında STK'lar tarafından oynanan rolün, nitelik ve nicelik olarak gittikçe geliştiği görülmüştür.

1929 krizi ile birlikte devletin sürekli genişlediği bir dönem yaşanmıştır. Ne zaman ki petrol kaynaklı 1973 ve 1979 krizleri ortaya çıkmış, o zaman devletin müdahaleci niteliği değişmeye, devletin küçültülmesi talepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni dönemde benimsenen politikalar “Yeni Sağ” olarak adlandırılan neo-liberal politikalar ve devletin ekonomik ve sosyal yaşama minimum düzeyde karışmasını talep etmektedir³³.

Neo-liberalizmin ilkeleri doğrultusunda, devletin üzerindeki sosyal yükümlülüklerin azaltılmasının bir yolu olarak STK'ların önplana çıkartıldığı, “sivil toplum” söyleminin neo-liberal felsefenin bir uzantısı haline geldiği görülmektedir. Bu politikaların sonucu olarak, STK'ların desteklenmesi gereği gündeme gelmiştir³⁴.

Devletin sosyal alandaki rolü, ancak özel sektörün üretmek istemediği hizmetler veya girmek istemediği hizmet alanlarında görev üstlenmek veya piyasaların ürettiği hizmetlere gücü yetmeyen

³² Liberal yaklaşıma göre, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında özel sektör ve gönüllü sektör başat bir rol oynamalıdır. Bunların yanında, aile ve diğer kendiliğinden yardım türleri de hizmetlerin sunulmasında yararlanılabilecek yöntemlerdir. Bkz.: Christopher Pierson, *Modern Devlet*, (Çev.: Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları, 2001, s. 309.

³³ Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, a.g.e.*, s. 254–255.

³⁴ Özbek, *a.g.e.*, s. 26.

yoksullara yardım etmek³⁵ ya da vatandaşların lehine olan özel sektör hizmetlerine destek vermek, bunlara sübvansiyon sağlamak ve faaliyetlerini teşvik etmek olmalıdır³⁶.

Sosyal refah harcamalarını kısmak ve kendisine çekidüzen vermek amacıyla reformlara yönelen devletler, özellikle sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanlarında yetersiz kalmaya başlamışlardır. Devletlerin bu açılardan yetersizliklerinin ortaya çıkması, devlet-sivil toplum ilişkisinin yeniden kurulmasını gündeme taşımıştır.

C. STK'LARIN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ VE AVANTAJLARI

1. STK'ların Ortaya Çıkış Nedenleri

Günümüzde toplumlar sanayi toplumlarından sanayi-ötesi toplumlara, ulus devletlerden küresel toplumlara dönüşmekte ve STK'lar da bu dönüşümün birer parçası durumunda bulunmaktadır. Bir önceki yüzyılın sonu ile yeni yüzyılın başı arasındaki en önemli farklılık, STK'ların rolünde yatmaktadır; yani refah devleti bağlamında STK'ların insanlığa ve topluma hizmet sağlayıcılar olarak “yeniden keşfedilmesinde” yatmaktadır. Bu keşfin temelinde birçok neden vardır. Bunlar; refah devletinin krize girmesi (bundan dolayı, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler gibi alanlara STK'ların girmesi gerekli olmuştur), devletin sosyal problemlerle başa çıkamaması, neo-liberal politikaların hakim olması (soğuk savaşın ardından “süper güç” haline gelen ABD’de iktidara “küçülme” yanlılarının gelmesi ile STK'lar bu politikaların merkezinde yer almaya başlamıştır), özelleştirme politikaları, demokrasinin yaygınlaşması, soğuk savaşın sona ermesi, bilgi ve

³⁵ Abdülkerim Çalışkan, “Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2001, s. 10–11.

³⁶ Hasan Hüseyin Çevik, “Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 418, Mart 1998, s. 117.

iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerin organizasyon maliyetlerini düşürmesi v.d. olarak sıralanabilir³⁷.

Bir makalede, daha genel bir yaklaşımla, STK'ların ortaya çıkış nedenleri kabaca dört grupta ele alınmaktadır. Bunların başında, "tarihsel nedenler" in varlığı gelmektedir. Toplumların, henüz devletler ortada yokken, sorunlarıyla başa çıkmada STK'lardan yararlandığı herkesçe bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde, insanlar sorunlarını kendi başına çözemediği için, biraraya gelerek gönüllü kuruluşlar oluşturmuş, güçlerini birleştirmişlerdir.

Diğer bir neden, "piyasanın başarısızlığı" (market failure)'dır. Piyasalar, ayakkabı, araba, giyecek, yiyecek gibi malları üretmede çok başarılı iken, "kamu malı" (public goods) olarak adlandırılan ve genellikle "bedavacılık" (free-rider) sorunu bulunan, yani herkes tarafından herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüketilen malların üretiminde başarısız olmaktadır. Zaten, müdahaleci devletin ortaya çıkışının altında yatan sebep de budur. Bu nedenle, bu tür malların üretiminde, devlet yanında STK'lar da yer almaktadır.

Başka bir neden, "devletin başarısızlığı" (government failure)'dır. Her ne kadar piyasanın boşluğunu doldurmak üzere devlet ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmeye başlamışsa da, bu sefer de bürokrasi, hantallık, yetersizlik gibi nedenlerle devletin yerine getiremediği bazı sosyal görevleri STK'lar üstlenmeye başlamıştır. Örneğin, genelde bu durumu bertaraf etmek üzere ABD'de devlet finansmanı sağlamakta, STK'lar da hizmetleri gerçekleştirmektedir.

Bir başka neden ise, toplumdaki "dayanışma" ruhudur. Dayanışma ruhunun gelişmiş olduğu toplumlarda, STK'ların sayısı ve nitelik olarak gelişmiş oldukları gözlemlenmektedir³⁸.

³⁷ Anheier and List, *a.g.e.*, pp. xv-xvi.

³⁸ Salamon, *America's Nonprofit Sector: A Primer, a.g.e.*, pp. 11-15.

2. STK'ların Avantajları

Kamuya yönelik hizmetler yerine getirilirken, STK'ların devlete nazaran bazı avantajları vardır. Örneğin, sosyal yardıma ihtiyaç duyan bazı gruplar, bu yardımlara ulaşabilmede, bürokrasiye boğulmuş kamuyu değil, STK'ları daha işlevsel bulmaktadır. Yine, devlet bir sosyal hizmet kurumu oluşturduğunda, bu kurumun fonksiyonlarını toplumun gereksinimleri doğrultusunda değiştirebilmek çok kolay olmamaktadır. Halbuki, STK'lar genelde küçüktür ve bu kuruluşların yönetim kurulu üyeleri hızlı bir şekilde değişim yönünde karar alabilmektedir. Böylece, gereksinimler doğrultusunda değişiklikler yapabilme yeteneğine sahip bulunan STK'ların oldukça esnek oldukları görülmektedir. Devlet, STK'larla yaptığı anlaşmalarla işte bu esneklikten faydalanmaktadır. Ayrıca, devletin STK'larla yaptığı anlaşmalara gereksinimi kalmadığında, bu anlaşmalar kolayca iptal edilebilmektedir. Halbuki, bir kamu kurumu tesis edildiğinde, onun sona erdirilebilmesi oldukça güç olmaktadır.

STK'ların fonksiyonuna dair bir diğer nokta, bu kurumların lobicilik yapmakta çok yetenekli olmasıdır. Özellikle örgütlü işgücünün gücünün azaldığı son yirmibeş yılda, birçok ülkede refah devletinin ve sosyal politikaların sürdürülmesi ve genişletilmesinde STK'ların bu lobicilik yeteneğinin önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir³⁹.

D. DEVLET - STK - PİYASA İLİŞKİSİ

STK'ların, devlet ve özel sektörle kıyaslandığında, karşılaştırmalı avantajlara sahip olduğu görülmektedir. STK'ların devlete nazaran daha etkin ve daha esnek oldukları, yüksek kalitede mal ve hizmet ürettikleri; piyasaya nazaran ise, toplumsal bir amaca sahip oldukları, topluma hizmet gayesiyle faaliyette buldukları ifade edilmektedir. Literatürde ele alınan "piyasa başarısızlığı" ve "kamunun başarısızlığı" teorileri, belli koşullar dolayısıyla piyasanın da kamunun da her zaman için

³⁹ Claire F. Ullman, *The Welfare State's Other Crisis: Explaining the New Partnership Between Nonprofit Organizations and the State in France*, Bloomington: Indiana University Press, 1998, pp. 140, 143.

vatandaşların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmediğini, ortaya çıkan açığın STK'lar tarafından doldurulabildiğini ortaya koymaktadır⁴⁰.

1. DEVLET - STK İLİŞKİSİ

Bazı araştırmalar göstermiştir ki, sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde ve sayılarının artışında, devletin bu kuruluşlara olan tutum ve yaklaşımı çok önemlidir. Eğer bu kuruluşlara devlet tarafından yeterli düzeyde yasal, kurumsal ve özellikle de finansal destek sağlanırsa (hizmet satın alınması, yardımlar, gelir muafiyetleri vb.), bu kuruluşların hem sayıları, hem ölçükleri hem de toplumsal hizmetler içindeki payları artacaktır⁴¹.

STK'lar, günümüzde yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde en temel ekonomik ve sosyal güç haline gelmişlerdir. STK'lar bir yandan özel sektöre aittir, bir yandan gönüllü olarak faaliyet göstermektedir ve bir yandan da kamu yararına hizmette bulunmaktadır. Dolayısıyla, STK'lar özel ve kamu kesimlerinin kesişiminde yer alan kuruluşlardır.

Çeyrek asırdan fazla bir zamandır, başta ekonomistler olmak üzere, bilimadamları, STK'ların sosyal hizmetleri devlete göre daha etkin, etkili ve hesaplı bir şekilde sağladığını öne sürmekte ve devlet ile STK arasında refah hizmetleri açısından bir işbirliğini önermektedirler. ABD, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde bu öneriler uzun zamandır uygulanmaktadır. Devlet-STK ilişkisinin geliştiği ve güçlendiği ülkelerde STK'ların sayısı ve kapsama alanı (örneğin, ABD, Hollanda, Avustralya vb.), bu ilişkinin olmadığı ülkelerden (genellikle gelişmekte olan ülkelerden) daha fazladır⁴².

⁴⁰ Brinkerhoff, Smith, Teegen, *a.g.e.*, p. 62.

⁴¹ William Luksetich, "Government Funding and Nonprofit Organizations", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 37, No: 3, September 2008, p., 435.

Dolayısıyla, devlet desteğinin olmadığı ülkelerde, STK'ların yeterince gelişemedikleri ve bundan sonra da gelişemeyecekleri sonucunu çıkartmak çok da yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

⁴² Anheier and List, *a.g.e.*, p. xvii.

Genel olarak bakıldığında, Devlet-STK ilişkisinin üç temelde şekillendiği söylenebilir. Bunlardan birinci "yardımcı" (supplementary), ikincisi "tamamlayıcı" (complementary), üçüncüsü ise "daha az müdahaleci" (adversarial) ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birinci kategorideki ilişki, Devlet tarafından yerine getirilmeyen hizmetlerin STK'lar tarafından gerçekleştirildiği durumlarda ortaya çıkar. Devlet tarafından taleplerin yeterince karşılanamaması, bu alana STK'ların girişine yol açmaktadır. Bu durumda, kamu harcamaları ile STK harcamaları arasında tersine bir ilişki söz konusudur. Yani, devlet daha fazla hizmet ürettikçe ve harcamalarını artırdıkça, STK'lar daha az harcamada bulunacaktır.

İkinci Devlet-STK ilişkisinde ise, STK'lar hizmet üretiminde devletin partneridir ve genel olarak görevi, büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilen hizmetlerin dağıtımın yerine getirilmesine yardımcı olmaktır. Bu aşamada, STK ile devlet harcamaları arasında direk bir ilişki vardır. Yani, devletin harcamaları arttıkça, STK'ların faaliyetlerine olan yardımları da artacaktır.

Üçüncü ilişkide ise, STK'lar, hizmet üretimi ve bu anlamda kamu sorumluluğunun yerine getirilmesi amacıyla devleti sürekli teşvik etmekte, bu anlamda diğer ikisine göre daha düşük düzeyde bir müdahale sözkonusu olmaktadır.

Ancak, şunu da unutmamak gerekir ki, ABD, Japonya, İsrail gibi Devlet-STK ilişkilerinin iç içe girdiği hibrid kuruluşlarda, sınırlar bazen çok belirsiz hale gelebilmektedir⁴³.

STK'lar, bütün medeni toplumlarda görülen kuruluşlardır. Ancak, her toplumun kendine özgü gönüllü sektör yapısı vardır ve ölçük olarak da birbirlerinden farklıdır. Günümüz itibarıyla, gönüllü sektörün en

⁴³ Dennis R. Young, "Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 29, No: 1, March 2000, pp. 150-151.

fazla büyüdüğü ülke ABD'dir. Son 30 yıldır bu ülkede, gönüllü sektör, özel ve devletin yanında üçüncü bir sektör haline dönüşmüştür⁴⁴.

2. PİYASA - STK İLİŞKİSİ

STK'lar, her zaman için finansal kaynaklarını bağışlardan, hibelerden, devlet yardımlarından elde etmezler. Bazı STK'lar sosyal girişimlere (social ventures) sahip olabilir ve sanki kâramacı ile hareket eden işletmeler gibi, kârelde etmek amacıyla mal ve hizmet üretimi ve satışında bulunabilirler. Ancak bu faaliyetlerden elde edilecek gelir, işletmelerde olduğu gibi hissedarlar arasında dağıtılmak yerine, kuruluşun sosyal amaçları doğrultusunda kullanılır⁴⁵.

Son yirmi yıl boyunca, ABD'de STK'ların çok fazla geliştiği, hem sayılarının, hem gelirlerinin hem de faaliyet gösterdikleri hizmet alanlarının genişlediği görülmektedir. Bu dönemde üçüncü sektörün genişlemesinin önemli bir nedeni, piyasadır. "Bu dönemde STK'ların hizmetlerine karşı büyük bir talep ortaya çıkmış, hizmet bedellerinden elde edilen gelirler artmış, STK'larca ticari şirketler kurulmuş, özel işletmelerle ortaklıklar yapılmış, STK'lar da işletmelerde kullanılan yönetim tekniklerini kullanmaya başlamış, devletten daha fazla fon elde etmenin yolları öğrenilmiş, organizasyon yapıları yeniden şekillendirilmiş, sofistike pazarlama ve para yönetimi teknikleri yardım toplama faaliyetlerine de uygulanmıştır." Tüm bunlar göstermektedir ki, yirmibirinci yüzyılın kâr gütmeyen kuruluşları, babalarımızın döneminde olanlardan çok farklıdır, büyük ölçüde yeniden dizayn edilmiştir ve bu değişim süreci hala devam etmektedir⁴⁶.

⁴⁴ Payton and Moody, *a.g.e.*, p. 49.

⁴⁵ Lisa Easterly and Paul Miesing, "NGOs, Social Venturing, and Community Citizenship Behavior", *Business & Society*, April 2008, (Çevrimiçi): <http://www.albany.edu/~pm157/research/NGOs,%20Social%20Venturing,%20and%20Community%20Citizenship%20Behavior.pdf>, 18.02.2009, p. 2.

⁴⁶ Salamon, "The Resilient Sector: The State of Nonprofit America", *a.g.e.*, p. 45.

E. STK VE ÜLKE UYGULAMALARI

1. ABD'DE STK'LAR

ABD, hayırseverlik ve STK'lar konusunda o kadar ileri düzeye erişmiştir ki, bazı yazarların ifade ettiğine göre, tarihte hiçbir toplum bugün ABD'de olduğu kadar gönüllü faaliyetlere dayanmamıştır. Devlet ve piyasa yanında üçüncü sektör olarak STK'lar bu ülkede çok önemli hale gelmişlerdir. Gönüllü sektör, bu ülkede insanların tahayyülünün çok ötesine geçmiştir. Öyle ki, ABD'de 2 milyonun üzerinde gönüllü kuruluş, onmilyonlarca bağışçı ve gönüllü çalışan, milyonlarca istihdam, milyarlarca dolar gelir, milyarlarca dolar harcama ve trilyonlarca dolar malvarlığı sözkonusudur⁴⁷.

Amerikan toplumunun dikkati çekici yönü, birçok refah devletinin aksine, son yarım yüzyılda sürekli büyüyen devletin STK'ları sınırlamak ya da onları yok etmek yerine, onları daha fazla geliştirmiş olmasıdır. Çünkü, ABD'de insanların merkezleşmiş devlet bürokrasisine olan düşmanlığı ve birçok alanda önemli sayıda kâr gütmeyen kurumun varlığı, sağlık, eğitim, sosyal hizmet, sanat ve kültür gibi alanlarda STK'lara olan desteği artırmıştır. Amerikan sosyal refah sisteminde, temel sosyal refah alanlarının birçoğunda finansmanın çoğunu devlet sağlamakta, hizmetlerin çoğunu ise özel kuruluşlar gerçekleştirmektedir⁴⁸.

STK'lar ve hayırseverlik toplumsal yaşamın o kadar büyük bir parçası haline gelmiştir ki, ABD'de STK'ların sayısı Devlet Gelirleri İdaresi (Internal Revenue Service - IRS)'ne göre 2004 yılı itibarıyla 1,4 milyon olmuştur. Bu rakamın içinde, kayıtlı olmayan küçük dini gruplar, yerel topluluklar, kulüpler, sivil ortaklıklar ve diğer gönüllü kuruluşlar yer almamaktadır. Bunlar da sayıldığında, bu ülkede gerçek rakam 2 milyona yaklaşmaktadır. Bunların 500,000 tanesi belli bir büyüklüğün üzerindedir ve ciddi gelirleri, yatırımları vardır. 2004 IRS

⁴⁷ Payton and Moody, *a.g.e.*, p. 13, 16.

⁴⁸ Salamon, *America's Nonprofit Sector: A Primer*, *a.g.e.*, pp. 2, 185.

verilerine göre, bu grup, 1,36 trilyon dolar gelir elde etmiştir, 2,97 trilyon dolarlık da mal varlığına sahiptir. Bunun anlamı, ABD'de kâr gütmeyen sektörün büyüklüğünün, birkaç ülke hariç tüm ülke ekonomilerinden daha fazla olduğudur. Bu gelir ve varlıklar en büyük oranda eğitim ve sağlık için harcanmaktadır⁴⁹.

Independent Sector adlı kuruluşun 2000 yılında ABD'de yaptığı bir araştırma, ailelerin % 89'unun yardım ve bağış yaptığını (aynı, nakdi ya da gönüllü çalışma), yetişkin nüfusun % 44'ünün, genç nüfusun ise % 59'unun gönüllü çalışmada bulduklarını tespit etmiştir. Gönüllü çalışmada bulunanların % 42'si, nakdi veya aynı yardımda bulunduğunu da belirtmiştir. Parasal yardım ve bağışta bulunanlar, aile bütçelerinin % 2'sinden fazlasını bağışlamıştır. ABD GSYİH'sının % 2'si her yıl bu amaca hizmet etmektedir⁵⁰.

Zengin aileler daha fazla yardım yapmaktadırlar. Tahminlere göre, en üst grupta yer alan ailelerin % 27'si, toplam yardımların % 65'ini gerçekleştirmektedir (Bu grup, aynı zamanda toplam gelirlerin yarıdan fazlasını elde etmektedir). Yardımların parasal değeri çok yüksektir. Giving USA adlı rapora göre, ABD'liler 2005 yılında 260,3 milyon dolarlık bağışta bulunmuştur. Bu rakamla ilgili en ilginç verilerden bir tanesi, bu miktarın % 83,2'sinin bizzat bireyler tarafından gerçekleştirilen yardımlardan oluştuğudur. Sanıldığı gibi aksine, kuruluşlar tarafından yapılan yardımların oranı % 11,5 iken, işletmeler tarafından yapılan ise % 6,7 olarak gerçekleşmiştir⁵¹.

⁴⁹ Payton and Moody, *a.g.e.*, p. 18.

⁵⁰ Paul A. Copley, "Effects of Nonprofit Organization Wealth and Efficiency on Private Donations to Large Nonprofit Organizations", *Research in Governmental and Nonprofit Accounting*, Vol.: 11, 2004, p. 72.

⁵¹ Hem ABD gibi gelişmiş ülkelerde, hem de Türkiye'de parasal yardımların kaynağının büyük kuruluşlar olduğu düşünülmektedir. Örneğin, ABD'de insanların büyük çoğunluğu, yardımların Ford Vakfı ya da Microsoft şirketi gibi kuruluşlarca yapıldığına inanmaktadır. Halbuki, ABD'de, yapılan parasal yardımların % 83'ü ne işletmeler ne de vakıflar tarafından yapılmakta, bu yardımların kaynağında bizzat bireyler bulunmaktadır.

Yardımların gittiği yerlere bakılacak olursa, en büyük grup (% 35,8) dini kuruluşlara yönelmiştir. İkinci büyük payı eğitim (% 14,8) almaktadır. Sağlık, insani hizmet, sanat, kültür, çevre gibi alanlar ise yardım çekmede % 10'ların altında kalmışlardır⁵².

Benzer yanılı, STK'ların elde ettiği ve dağıttığı fonların büyük kısmının bu kuruluşlara verilen yardımlardan oluştuğu konusunda da karşımıza çıkmaktadır. ABD'de STK'ların gelirlerinin yalnızca 1/8'i bu tür gelirlerden oluşmaktadır. Devletin STK'lara aktardığı gelir bunun üzerindedir. Ancak, STK'nın en büyük geliri, ne bireylerdir ne de devlet; asıl gelir kaynağı faaliyetlerinden elde ettikleridir⁵³.

Independent Sector'ün araştırması'na göre, 2000 yılı içerisinde ayrıca araştırmaya katılanların % 83,9'u tarafından gerçekleştirilen 15,5 trilyon saatlik gönüllü çalışma da bulunmaktadır. Bunun iş piyasasındaki karşılığı tam gün çalışan 9 milyon kişidir. Bu çalışmanın 2000 yılındaki parasal karşılığı da 239 milyar dolardır.

2001 rakamlarıyla hesaplandığında, gönüllü sektörde ücretli olarak çalışanların sayısının 12,5 milyon olduğu ya da toplam istihdamın % 9,5'ini oluşturduğu görülmektedir. ABD için bunun anlamı, gönüllü sektörde çalışanların sayısının, hem federal devlette hem de 50 eyaletin tümünde istihdam edilen kamu çalışanlarından daha fazla olduğudur. Bu rakamın içinde, ücretsiz gönüllü olarak çalışan 9 milyon kişi de yoktur. Gönüllü sektörde istihdam artış oranı, hem özel hem de kamuda çalışanlardan daha fazladır. Çalışanların sayısı son 25 yıl içinde ikiye katlanmış durumdadır. Bu şekilde çalışanların % 41,9'u sağlık sektöründe, yalnızca % 0,3'ü vakıflarda çalışmaktadır⁵⁴.

⁵² Payton and Moody, *a.g.e.*, pp. 17-18.

⁵³ *A.e.*, p. 11.

⁵⁴ Payton and Moody, *a.g.e.*, pp. 17, 19.

2. DİĞER BAZI ÜLKELERDE STK'LAR

Aşağıdaki tabloya bakıldığında, ABD'de olduğu gibi, Danimarka, Norveç, İsveç, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde de büyük bir gönüllü sektör göze çarpmaktadır. Hem STK'ların yapmış oldukları toplam harcamaların GSYİH'ya oranı, hem sektörde ücretli ve de gönüllü olarak istihdam edilen ücretlilerin sayısı, sektörün büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 1 : Bazı Avrupa Ülkelerinde Gönüllü Sektöre İlişkin Veriler, 2004

	Danimarka	Norveç	İsveç	İngiltere	Hollanda
Gönüllü Sektörde Toplam Harcamanın GSYİH'ya Oranı	6,6	3,7	4,1	6,8	15,5
Gönüllü Sektörde Ücretli Çalışanların Aktif Nüfusa Oranı	3,8	3,0	2,6	6,2	9,3
Gönüllü Sektörde Ücretsiz Çalışanların Aktif Nüfusa Oranı	3,0	5,1	7,4	4,4	5,8
Gönüllü Çalışan Nüfusun Oranı	35	59	51	30	32

Kaynak: Lars Skov Henriksen, Thomas P. Boje, Bjarne Ibsen and Inger Koch-Nielsen, "Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why 'Changing the Welfare Mix' Means Different Things in Different Contexts", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, p. 79.

Toplam harcamaların GSYİH'ya oranı bakımından beş ülke içinde en önde geleni, % 15,5 oranıyla Hollanda'dır. İngiltere ve Danimarka % 6,5'in biraz üzerindedir. İsveç (% 4,1) ve Norveç (% 3,7) ise, en düşük gönüllü harcamanın bulunduğu iki ülkedir.

Ülkeleri karşılaştırdığımızda, gönüllü sektörde ücretli ve gönüllü olarak çalışanların sayısının da belli bir düzeye erişmiş olduğu anlaşılmaktadır. STK'larda ücretli olarak çalışanların oranı Hollanda (% 9,3) ve İngiltere'de (% 6,2) yüksektir. STK'larda ücretsiz olarak

çalışanların oranı ise İsveç (% 7,4), Hollanda (% 5,8) ve Norveç'te (% 5,1) daha yüksektir.

OECD'ye üye ülkelerde de, STK'ların istihdam ettiği kişilerin oranı, toplam istihdamın % 6'sına ulaşmış durumdadır. Eğer, gönüllü çalışanlar da bu orana eklenecek olursa, o zaman rakam % 10'a çıkmaktadır⁵⁵.

3. Türkiye'de STK'lar

Ülkemizde STK'ların gelişimine göz atıldığında ise⁵⁶, demokratik sistemin önemli öğelerinden olan bu sivil toplum kuruluşlarının, tarihten bugüne toplumun gelişiminde önemli roller üstlendiği görülmektedir. Özellikle çeşitli sosyal hizmet alanlarında faaliyette olan bu sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyette bulunduğu, günümüzde en yaygın şekliyle dernek ve vakıf adı altında faaliyetlerini yürüttüğü⁵⁷, toplum için çok yararlı ve öncü çalışmalarda bulunduğu bilinmektedir. Bugüne kadar kurulan derneklerin çoğunun sosyal ve hayır amaçlı kurulduğu tespit edilmektedir⁵⁸.

Selçuklular döneminden itibaren vakıf şeklinde örgütlenen STK'ların, ekonomik ve sosyal yaşamda sayısız önemli görevler üstlendikleri, daha sonra Osmanlı döneminde daha da güçlendikleri görülmektedir⁵⁹. Osmanlı devleti zamanında, bu sivil toplum

⁵⁵ Anheier and List, *a.g.e.*, pp. xiv-xv.

⁵⁶ Herşeyden önce belirtilmesi gerekir ki, ülkemizde yüzyıllardan beri çok zengin bir uygulama alanına sahip olan STK'lara, bu çalışmanın sınırlı sayfaları içerisinde yeterince yer verebilmek mümkün değildir. Bu çalışmada, Türkiye'deki STK'lara çok özet bir şekilde değinilmekle yetinilecektir.

⁵⁷ Ayrıca, meslek, ticaret ve sanayi odaları, kooperatif ve sendikalar, kulüpler, platformlar da ülkemizde başlıca sivil toplum kuruluşları olarak görev yapmaktadır.

⁵⁸ DPT, *Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yay., 2001, s. 36-37.

⁵⁹ Osmanlı vakıfları, her seviyede eğitim ve öğretim kurumları; sağlık kurumları; yol, köprü, kanal, kuyu, bent, çeşme, sebil, deniz feneri, kervansaraylar vs. gibi bayındırlık hizmetleri veren kurumlar; şehirlerin aydınlatılması, su ihtiyacının karşılanması, park ve bahçelerin inşaa edilmesi ve bakımı gibi beledi hizmetler veren kurumlar; camiler, aşevleri, imaretler, iş kurmak isteyenlere borç temini, yaşlıların bakımı, mahkumların gereksinimlerinin karşılanması, misafirhaneler, kimsesiz çocuklara, öksüz ve yetimlere, gereksinim sahiplerine

kuruluşları hem sayı hem de fonksiyon bakımından altın çağını yaşamıştır⁶⁰.

Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren vakıfların gerileme süreci yaşadığı, bu sürecin Cumhuriyet döneminde de uzunca bir süre devam ettiği bilinmektedir⁶¹. Ta ki 1967 yılında Medeni Kanun'da vakıflarla ilgili değişiklik yapıncaya kadar. Bu değişikliklerle birlikte vakıf sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır.

Ülkemiz sosyo-ekonomik yaşamında yüzyıllarca görev yapan vakıfların yerine getirdiği hizmetlere bakıldığında, bunların dini, ekonomik ve toplumsal amaçlı oldukları görülmektedir. Bu tür kuruluşlar, buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal yaşamlarına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Vakıf hizmetlerinin önemli bir kısmının toplumsal hizmetlere ayrıldığı görülmektedir. Vakıflardan bir kısmı, eğitim (örneğin Dar'üş-Şafaka) ve sağlık (örneğin dar'üş-şifalar) işlerine yönelerek, ulusal kültürün yükseltilmesi, halk sağlığının korunması, bireylerin yaşamlarının korunması için çalışmıştır. Bir kısmı da, örneğin yoksulların karınlarının doyurulması, ağır ve yıpratıcı işlerde çalışan işçilere ikramiye bağlanması, yaşlanıp çalışamayacak eşrafa devamlı aylık bağlanarak yardım edilmesi, kimsesiz çocukların, yetimlerin, dulların ve yoksulların

yardım edilmesi, düşmana esir düşenlerin fidyelerinin ödenerek kurtarılması, evlenecek kızlara çeyiz hazırlanması gibi sosyal yardımlaşma ve dayanışma işlevi gören kurumlar tesis ederek, toplumsal yaşamın her alanında faaliyette bulunmuşlardır. Daha fazla bilgi için bkz.: İbrahim Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yay., 1994, s. 15–26.

⁶⁰ Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devreden vakıf sayısı 26,798'dir. Yine, 1530–1540 yılları arasında, Batı Anadolu sancaklarını oluşturan Anadolu eyaletinin genel gelirlerinin % 17'sinin vakıfların elinde olduğu, 1527–28 yılı Osmanlı Devleti bütçesi toplam gelirlerinin % 12'sinin vakıflara ait olduğu görülmektedir. Bkz.: Sabahaddin Zaim, "Sivil Toplum Kuruluşları", *Yeni Türkiye*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım–Aralık 1997, s. 298.

⁶¹ Bu sürece dair detaylı bilgi için bkz.: Adnan Ertem, "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 101–105.

korunması vs. sosyal güvenlik amacına dönük olarak hizmet gerçekleştirmiştir⁶².

Osmanlı'nın son zamanları ve Cumhuriyet döneminde diğer bir STK örgütlenme biçimi ise, dernekler yoluyla olmuştur. Ancak, çeşitli nedenlerle vakıfların ve derneklerin iyi bir STK olarak görev yapması, çeşitli yasal kısıtlamalar sebebiyle mümkün olamamıştır. Bu nedenle, son yıllarda Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının önünün açmak üzere yasalarda değişikliğe gidilmiştir.

Günümüz itibarıyla, dernek ve vakıflar başta olmak üzere, Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin ve bunlara üye olanların sayılarına bakıldığında, gelişmiş ülkelerdeki durumun aksine, oldukça düşük rakamlarla karşılaşılmaktadır.

Şubat 2009 itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf sayısı (mülhak ve cemaat vakıfları dahil) 4,966'dır. Türkiye çapında faaliyet gösteren dernek sayısı ise 80,706'dır⁶³. Bu miktar, Almanya'da 2 milyon 100 bin, Fransa'da 1 milyon 470 bin, ABD'de 1 milyon 400 bin olan dernek miktarıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük durmaktadır. Halbuki, yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'de nüfusa orantılı olarak en az 300 bin STK'nın olması gereklidir.

Öte yandan, Lester Salamon'un kâr gütmeyen kuruluş tarifine göre, kavramın unsurlarından bir tanesi, özel ve kamu ayrımı gözetildiğinde, STK'ların "özel" sektör kuruluşları olmasıdır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında, vakıflar, dernekler ve sendikalar dışındaki birtakım meslek kuruluşlarına (ticaret odaları, sanayi odaları, esnaf ve sanatkar odaları, mühendisler, mimarlar,

⁶² Hikmet Özdemir, "Vakıflar ve Sivil Toplum", *Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı*, Sayı: 18, Kasım–Aralık 1997, s. 309–313.

⁶³ İlave olarak, 38 kamuya yararlı dernek, 58,414 kooperatif, aralarında TOBB, TZOB, Noterler Birliği, Barolar Birliği, Bankalar Birliği, Veteriner Hekimler Birliği, TTB, TMMOB, Eczacılar Birliği, YMMO gibi kuruluşların yer aldığı 14 Kamu Kuruluşu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları da vardır.

Gerçekte, incelendiğinde mevcut rakamların dahi gerçeği yansıtmadığı, dernek adı altında açılanlardan bir kısmının meyhane, lokanta olarak faaliyet gösterdiği, bir kısmının ise tabelası olan, ama içi boş bir kuruluşla dönüştüğü gözlemlenmektedir.

doktorlar, eczacılar, avukatlar, vb. meslek mensuplarının üye olduğu odalar ve birlikler vb.) üyeliğin zorunlu olduğu ve bu yönüyle bu kuruluşların Salamon'un STK tanımına uymadığı, bu mesleki kuruluşların "karma / hibrid" bir özellik taşıdıkları görülmektedir.

Aynı zamanda, bu ülkelerde ve diğer AB ülkelerinde, nüfusun büyük bir kısmı da bu sektörde çalışmaktadır. ABD'de, yaklaşık 9 milyon, Almanya'da 1 milyon, Fransa'da 0,8 milyon, Japonya'da ise 1,4 milyon kişi sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilmektedir. Ülkemize bakıldığında ise, her ne kadar bu hususla ilgili yapılmış bir araştırma olmasa da, bu sektörde çalışan kişi sayısının önemsenmeyecek bir oranda olduğu tahmin edilmektedir.

Diğer yandan, önceki sayfalarda da ifade edildiği üzere, dünyada sivil toplum kuruluşları giderek gelişmektedir. Birçok ülkede, bu kuruluşların GSMH içindeki payları oldukça büyüktür ve gittikçe de büyümektedir (Örneğin, ABD'de % 6,3, İngiltere ve Fransa'da % 4,8 ve Japonya'da % 3,5). Ülkemiz için ise, bu kuruluşlarının mali yönden incelendiği ve GSMH içindeki paylarının ortaya çıkarıldığı bir araştırma ya da istatistiksel bir çalışma bulunmamaktadır⁶⁴.

Günümüzde, ülkemizde Devlet-STK ilişkisinin yeterince gelişmemiş olmasının temelinde, Türkiye'nin henüz yeteri kadar güçlü bir sosyal refah devleti olamaması yatmaktadır. Dolayısıyla, bu yetersizlik, STK'ları da etkisi altına almıştır ve yakın bir gelecekte de bu alanda olumlu gelişmelerin yaşanacağına dair bir belirti yoktur. Ülkemiz, gelişmiş Batı refah devletlerinin 1970'lerden itibaren yaşadığı dönüşüm sürecini henüz yaşamaya başlamamıştır.

Devlet ile STK arasında işbirliği zemininin oluşması bazı koşullara bağlıdır. Herşeyden önce, devletin STK'ları teşvik etmesi ve bu kuruluşların etkin bir şekilde faaliyette bulunmalarına olanak veren yasal düzenlemelerin daha da geliştirilmesi gereklidir.

⁶⁴ ATO, a.g.e.

Öte yandan, Devlet-STK ilişkisini geliştirmek amacıyla, bunlar arasında iyi örgütlenmiş, etkin ve yararlı çalışmalarda bulunanların belirlenerek, desteklenmesi ve teşvik edilmesi, bunlara SHÇEK tarafından, görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri doğrultusunda yol gösterici görüş ve tavsiyelerde bulunulması, bu tür hizmetlerin miktar ve kalitesinin artmasında yararlı olacaktır⁶⁵.

Ülkemizde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler vb. konularda merkezi devletin ağırlığı çok fazladır. Kamu kuruluşlarının sunduğu sosyal nitelikli kamu hizmetlerinin tamamı merkezi yönetimin (Ankara'nın) kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Aşırı merkezîyetçilik, hizmetlerin planlanması, yapılması ve gereksinim duyanlara aktarılmasını aksatmaktadır. İlave olarak, finansal kaynak sıkıntısı da bu hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, Bu açılardan bakıldığında, Türkiye'de sosyal refah hizmetlerinin yerine getirilmesi bağlamında hem kamu yönetiminin, hem de STK'ların istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir⁶⁶.

⁶⁵ DPT, a.g.e., s. 49.

⁶⁶ Çevik, a.g.e., s. 114.

II. ÜSKÜDARDA FAALİYET GÖSTEREN STK'LARA VE SOSYAL ROLLERİNE İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

A. ARAŞTIRMANIN METODU

1. Araştırmanın Amacı

İstanbul'un Üsküdar ilçesi sınırları içerisinde faaliyette bulunan 57 vakıf ve dernekle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, bu bölgede yerleşmiş bulunan sivil toplum kuruluşlarının kurumsal profillerinin analiz edilmesi, bazı konulardaki görüşlerinin ve beklentilerinin ortaya konulması ve özellikle de sosyal politikadaki algılarının, rollerinin ve etkinliklerinin ölçülmesidir.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Evreni

Araştırmanın kapsamı, İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nde faaliyet gösteren vakıflar ve derneklerdir. Şubat 2009 itibariyle T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerine göre⁶⁷, Türkiye genelindeki vakıf sayısı (mülhak ve cemaat vakıfları dahil) 4,966'dır. Bu vakıfların 1,377 tanesi İstanbul'da, 117 tanesi ise Üsküdar İlçesi'nde faaliyet göstermektedir⁶⁸. Yine aynı tarihli T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı verilerine göre de⁶⁹, Türkiye çapında 80,706, İstanbul'da ise 17,061 dernek faaliyet göstermekte, İstanbul'daki 862 dernek ise, kendisine faaliyet alanı olarak Üsküdar'ı seçmiş bulunmaktadır⁷⁰. Dolayısıyla, araştırmanın evreni Üsküdar ilçesindeki 117 vakıf ile 862⁷¹ dernektir.

⁶⁷ Veriler, <http://www.vgm.gov.tr> adresinden elde edilmiştir.

⁶⁸ İstanbul'daki vakıfların Türkiye'deki vakıflara oranı % 28'dir. Üsküdar'daki vakıfların İstanbul'dakilere oranı ise % 8,5'dir. Bu oran 32 ilçeli İstanbul için oldukça yüksektir. Ülkemizde kişi başına düşen STK (vakıf ve dernek) sayısı son derece küçüktür. Türkiye'de her bin kişiye ancak 1,2 STK düşmektedir. Bu oran İstanbul söz konusu olunca 1,5'e çıkmakta, Üsküdar söz konusu olduğunda ise 1,9'a yükselmektedir.

⁶⁹ Veriler, <http://www.dernekle.gov.tr> adresinden elde edilmiştir.

⁷⁰ Türkiye genelinde faaliyet gösteren derneklerin % 21'i İstanbul'dadır. İstanbul'da olup da ikamet merkezi olarak Üsküdar'ı seçen derneklerin oranı ise % 5,1'dir. İstanbul'un ilçe sayısı

Araştırmada örneklem olarak vakıfların neredeyse tümü (107 tanesi) seçilmiş, dernek sayısı fazla olduğu için, araştırmanın amacı da gözetilerek, 862 dernekten 100 tanesine ulaşmak hedeflenmiştir. Örneklem her tür dernek dahil edilmiştir, ancak büyük bir kısmının sosyal politika ile doğrudan ilişkili olan yardımlaşma, eğitim ve sağlık alanından faaliyet gösteren derneklerden seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu nedenle, dernekleri belirlerken "kararsal (kasti) örneklem yöntemi" tercih edilmiştir.

Araştırmaya katılması amacıyla anket gönderilen 207 vakıf ve dernekten (107 vakıf ve 100 dernek) 57 tanesi (27 vakıf ve 30 dernek) anketi doldurarak geri göndermiştir. Çalışmada temsil edilen örneklem büyüklüğü $n = 57$ 'dir. Bu sayı, araştırmanın evrenini oluşturan 979 STK'nın % 5,8'ine denk düşmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma verilerinin elde edilmesi "anket" yöntemi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Önceden tespit edilen 207 vakıf ve derneğe öncelikli olarak telefon, e-mail ve posta yoluyla ulaşılmış ve anketi cevaplandırarak e-mail, faks ya da posta yoluyla geri göndermeleri rica edilmiştir.

Çalışmanın ampirik kısmında, anket araştırmasından gelen bilgilerin genel olarak değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu amaçla öncelikle her bir soruya ilişkin frekans dağılımları ve betimsel istatistikler değerlendirilmiştir. Ayrıca ankette yer alan ve birbirleriyle etkileşim halindeki sorulara ilişkin, çapraz frekans dağılımları tablolar halinde sunulmuştur. Sonuçlar SPSS programında değerlendirilmiştir.

dikkate alındığında, bu oranın birçok ilçeye göre yüksek olduğu görülmektedir. Vakıflar ve dernekler bir arada ele alındığında görülmektedir ki, sadece Üsküdar İlçesi'nde, Türkiye'nin 60 ilinden daha fazla sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

⁷¹ 862 derneğin 212 tanesi yardımlaşma, 182 tanesi hemşeri, 123 tanesi spor, 91 tanesi cami, 59 tanesi eğitim, 11 tanesi işadami, 9 tanesi sağlık derneğidir (geri kalan 175 dernek ise diğer türlerden oluşmaktadır.)

B. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmada, vakıf ve derneklere değişik konularda 36 soru yöneltilmiştir. Sorular beş ayrı başlık altında ele alınmış, birinci kategorideki sorularla, ankete tabi tutulan STK'ların kuruluş yılı, şube sayısı, üye sayısı, kurucusu gibi temel bazı bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci gruptaki soruların amacı, STK'larda ücretli ya da gönüllü şekilde istihdam edilen insan kaynaklarının miktarını, türünü, cinsiyetini ve yaş aralığını belirleyebilmektir. Üçüncü grupta ise, STK'ların tüzüklerinde yazan ve varlık nedenleri olan temel faaliyet alanlarının neler olduğu, dördüncü grupta STK'ların gelirleri, giderleri, bilançoları, ekonomik amaçlı faaliyetleri, mevcut mal varlıkları vb. ekonomik profilleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve son grupta ise, STK'ların farklı konulara ilişkin algılamaları, düşünceleri ve beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu başlık altında, özellikle STK'ların gücü, Devlet-STK işbirliği, devletin ve STK'ların birbirlerine bakışları, sosyal hizmetlerin yürütülmesinde STK'ların rolü vb. konularına yer verilmiştir.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesinden önce ifade etmek gerekir ki, toplam 57 vakıf ve dernek ile gerçekleştirilen bu ankette elde edilen sonuçların büyük bir kısmı, daha büyük ölçekte Türkiye çapında gerçekleştirilmiş olan bazı çalışmaların sonuçları ile de uyum göstermektedir. Dolayısıyla, Üsküdar'daki STK'lara ilişkin olarak bu çalışmada elde edilen veriler, bir bakıma Türkiye genelini de yansıtmaktadır. Yani, ülkenin neresinde olursa olsun, STK'ların özellikleri, algıları, tutumları, etkinlikleri birbirine benzer durumdadır. Yalnız, Üsküdar ilçesinde faaliyet gösteren ve anketimizi cevaplayan bazı STK'ların, özellikle hacimleri, gelir ve giderleri, çalışan sayıları bakımından benzerlerinden daha farklı oldukları da gözden uzak tutulmamalıdır.

1. Ankete Katılan STK'ların Genel Profili

Anket sonuçlarına göre, Üsküdar ilçesindeki STK'ların % 90'dan fazlası 1980'li yıllardan sonra kurulmuştur. Bu bölgede mevcut

STK'ların tarihsel geçmişi 1960'lardan daha eski değildir. Özellikle, son birkaç yılda yeni STK kurmada bir canlanma göze çarpmaktadır. Yalnızca son 2 yılda kurulan STK oranı, ankete katılan tüm STK'ların % 17,5'ine karşılık gelmektedir. Bu canlılığın asıl kaynağı vakıflardan ziyade derneklerdir. Vakıfların kuruluş koşullarının zorlaştırılması nedeniyle, ankete katılan STK'lar arasında 2000 yılından sonra kurulan vakıf bulunmamaktadır. Tam tersine, ankete katılan derneklerin % 75'inden fazlası ise 2000 yılından sonra kurulmuş bulunmaktadır.

Ne var ki, ülkemizde STK sayılarının yeterli olduğunu söylemek kesinlikle mümkün değildir. Geçmişinde, çok sayıda ve çok farklı türlerde vakıflar kurmuş ve bunları yüzyıllarca yaşatmış ve bu vakıflarca oluşturulan maddi ve manevi birçok değeri bir medeniyet olarak bugünlere kadar taşımış bir ülkenin mirasçıları olarak, günümüzde sayıları ancak 85,000'e (4,966 vakıf ile 80,706 dernek) ulaşan STK'larla yetinmemeliyiz. Sadece onbinlerle ifade edilebilen STK sayısı, son yıllarda dünyanın önde gelen küresel aktörleri arasına girebilme mücadelesi veren ülkemize yakışmamaktadır.

Günümüzde başta ABD olmak üzere, Fransa, Almanya, İngiltere ve daha birçok gelişmiş ülkede, STK sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. ABD'de bu kuruluşların sayısının resmi kayıtlara göre 2 milyona ulaştığı, daha küçük ve kayıtlı olmayanlar da hesaba katıldığında, bu rakamın 7 milyona kadar çıktığı ifade edilmektedir⁷². Birçok gelişmiş ülkede, STK başına düşen kişi sayısı oldukça yüksektir. ABD'de 30-40 kişiye 1 STK düşerken, bizde ne yazık ki 840 kişiye 1 STK düşmektedir (Bu rakam, İstanbul'da 690, Üsküdar'da ise 540'dır). Bu da, sonuç itibarıyla toplumumuzun STK'lardan gerektiği biçimde istifade edememesini doğurmaktadır.

⁷² Payton and Moody, *a.g.e.*, p. 13.

Tablo 2 : Vakfınız / Derneğinizi hangi tarihte kurulmuştur ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
1960-65	1	1,8	1,8
1971-75	4	7,0	7,3
1986-90	12	21,1	21,8
1991-95	4	7,0	7,3
1996-00	13	22,8	23,6
2001-05	11	19,3	20,0
2006-07	10	17,5	18,2
Toplam	55	96,5	100,0
Cevapsız	2	3,5	

Ankete katılan STK'ların şubeleşmeye gidip gitmediğine bakıldığında, % 90'a yakın kısmının şubesinin bulunmadığı görülmektedir. Şubesi olan 6 STK'nın tümü derneklerden oluşmaktadır. STK'ların şubelerinin olması demek, çoğu zaman onların daha güçlü ve daha faal oldukları anlamına gelmektedir. STK'larımızın neredeyse hepsinin yalnızca genel merkezi bulunmaktadır. Hatta, bu STK'ların önemli bir kısmı, şubeler açarak faaliyetlerini genişletmek bir yana, kiralarnı ve diğer sabit giderlerini karşılamada bile büyük sıkıntı içindedirler. Birçok STK merkezi, mali sıkıntılar ve personel yetersizliği nedeniyle haftada yalnızca birkaç kez açılabilir.

Tablo 3 : Vakfınız / Derneğinizi şubesi var mıdır ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	6	10,5
Hayır	51	89,5
Toplam	57	100,0

Ankete katılan STK'larla ilgili bir diğer husus, üye sayıları ile ilgilidir. Ülke gerçeğine uygun bir şekilde, üye sayılarının çok fazla olmadığı, Yalnızca % 30'a yakın bir kısmının 50 ve üzeri üyeye sahip

olduğu, dolayısıyla STK'ların temsil düzeyinin güçlü olmadığı görülmektedir. Üye sayısı ne kadar fazla olursa, STK'ların etkinliğinin de o derece artacağı birçok araştırmada belirtilmektedir. Üye sayısı bakımından vakıf ve dernekler arasında önemli bir farklılık ankette dikkatleri çekmemektedir.

Bu arada, özellikle vakıflarla ilgili olarak önemli bir hususa işaret etmek gereklidir. Vakıflar tarihi olarak öncelikle tek kişi vakıfları olarak kurulurlarken, özellikle 1990'larla birlikte kurucu sayılarında önemli artışlar görülmüştür. Geleneksel aile/kişi vakıflarında yapısal bir değişim yaşanmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır, ancak en önemli nedeni, başlangıçta ortaya konulması gereken "vakıf kurma sermayesi"ni toparlamak ve daha sonraki yıllarda da vakıf amacı ve faaliyetleri açısından daha geniş maddi imkanlara ve insangücü kaynağına sahip olmaktır⁷³.

Tablo 4 : Vakfınız / Derneğinizi üye sayısı nedir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
6-10	3	5,3	7,1
16-20	3	5,3	7,1
21-30	12	21,1	28,6
31-50	12	21,1	28,6
51-99	6	10,5	14,3
100 +	6	10,5	14,3
Toplam	42	73,7	100,0
Cevapsız	15	26,3	

Ankete katılan STK'lar her düzeyde faaliyet göstermektedir. Vakıflar daha ziyade ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösterme eğiliminde iken, derneklerin en fazla il, ilçe düzeyinde aktif olmayı tercih ettikleri, yani yerel özellikler sergiledikleri gözlenmektedir. Her

⁷³ Ali Çarkoğlu, "Türkiye'de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler", *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, (editör): Davut Aydın, Murat Çizakça, Ali Çarkoğlu, Fatoş Gökçen, İstanbul: TÜSEV Yay., 2006, s. 139.

ne kadar ankete katılan STK'ların yerleşim yeri Üsküdar ilçesi olsa da, faaliyet düzeylerinin çok daha geniş bir alana yayıldığı, bunlardan sadece % 26,3'ünün Üsküdar'da faaliyet gösterdiği, geri kalan % 70'i aşan kısmının ise, bölge olarak Üsküdar'ın dışını kendilerine faaliyet alanı olarak seçtikleri aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Araştırma verileri, derneklerin faaliyet alanının daha lokal (ilçe ve il düzeyinde), vakıflarının ise daha geniş (ulusal ve uluslararası düzeyde) olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5 : Vakfınız / Derneğiniz hangi boyutlarda faaliyette bulunmaktadır ?

	Genel		Vakıf		Dernek	
	Dağılım	Yüzde	Dağılım	Yüzde	Dağılım	Yüzde
İlçe	15	26,3	3	11,1	12	40,0
İl	18	31,6	6	22,2	12	40,0
Ulusal	15	26,3	12	44,4	3	10,0
Uluslararası	9	15,8	6	22,2	3	10,0
Toplam	57	100,0	27	100,0	30	100,0

2. Ankete Katılan STK'larda İnsan Kaynakları

Ankete katılan STK'ların % 80'den fazlasında ortalama çalışan sayısı 25 kişinin altındadır. Bu çalışanlar ücretli ve gönüllü olarak STK'ya emekgücü sağlamaktadırlar. Üsküdar'da bulunan bazı STK'ların çok fazla sayıda personel istihdam ettikleri görülmektedir. Bunların bir kısmı kamuoyunca da yakından tanınan STK'lardır (Kimse Yok mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği gibi). Ücretli çalışanların bir kısmı idari kadroda, diğer kısmı ise işçi kadrosunda istihdam edilmektedir. Anket formlarındaki bilgilerden elde edilen verilere bakıldığında, gönüllü çalışanların oranının % 69 gibi ezici bir çoğunluğa sahip olduğu, hemen arkasından % 25,3 ile işçi kadrosunda çalışanların, % 5,7 ile de idari personelin geldiği görülmektedir. Gönüllü çalışanların oranı vakıflara (% 66,2) göre derneklerde (% 72,3) daha yüksektir. Diğer çalışanlar bakımından ise, vakıfların daha fazla istihdama yöneldiği görülmektedir.

Tablo 6 : Vakfınız / Derneğinizde toplam çalışanların (idari + işçi + gönüllü) "yüzdese" dağılımı nasıldır ?

Çalışma Türü	Vakıf (%)	Dernek (%)	Toplam (%)
a) Ücretle Çalışanlar (İdari)	6,6	4,8	5,7
b) Ücretle Çalışanlar (İşçi)	27,2	22,9	25,3
c) Gönüllü Çalışanlar	66,2	72,3	69,0
Toplam (%)	100	100	100

Tablo 7 : Vakfınız / Derneğinizde toplam çalışanların "çalışan sayısına" göre dağılımı nasıldır ?

Çalışan Sayısı	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
1-5	15	26,3	27,7
6-10	6	10,5	11,1
11-15	11	19,3	20,4
16-25	13	22,8	24,2
26-50	4	7,0	7,4
51-75	2	3,5	3,7
76 +	3	5,3	5,5
Toplam	54	94,7	100,0
Cevapsız	3	5,3	

Üsküdar'daki STK'larda çalışanların % 69,7'si erkeklerden % 30,3'ü ise kadınlardan oluşmaktadır. STK'ların yarısından fazlasında (30 STK, % 52,6) kadın çalışan bulunmakta, diğer yarısında ise bulunmamaktadır (% 47,4). Tamamen kadınların çalıştığı STK'lar da mevcutken, genelde erkek egemen istihdam tipinin ortaya çıktığı görülmektedir. Aslında, bu yapı Türkiye'nin istihdam yapısı ile tamamen örtüşmektedir. Hanehalkı İşgücü Araştırması'nın 2008 Aralık Dönemi Sonuçlarına göre, ülkemizde kadınların istihdama katılım oranı % 26 civarındadır⁷⁴. Anket sonuçlarına göre, vakıf ve derneklerdeki

⁷⁴ T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Aralık Dönemi Sonuçları (Kasım, Aralık 2008, Ocak 2009)*, (Çevrimiçi): <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4014>.

kadın-erkek işgücü dağılımı oldukça farklı çıkmıştır. Derneklerin daha fazla kadın istihdam ettiği (% 55,3) görülürken, vakıflardaki kadın çalışan oranı % 17,7'de kalmıştır.

Tablo 8 : Vakfınız / Derneğinizde toplam çalışanların "cinsiyete" göre dağılımı nasıldır ?

Cinsiyet	Vakıf (%)	Dernek (%)	Toplam (%)
Erkek İstihdamı	82,3	44,7	69,7
Kadın İstihdamı	17,7	55,3	30,3
Toplam (%)	100	100	100

Diğer yandan, anket ile STK'larda hangi yaş aralığındaki insanların çalıştığı da tespit edilebilmektedir. Elde edilen verilere göre, 16 yaş ve altı hiç kimse çalıştırılmazken, 17-25 yaş aralığında önemsenmeyecek sayıda çalışan tespit edilmekte (% 1,9), en ağırlıklı grubu 25-44 yaş aralığında yer alan erkek ve kadın çalışanlar oluşturmaktadır. Bu grubun toplam istihdama oranı % 86,6'dır. Hem vakıflarda (% 89,6) hem de derneklerde (% 80,3) bu grubun payı oldukça yüksektir. Geriye kalan % 11,5 ise 45 yaş üzeri kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 9 : Vakfınız / Derneğinizde toplam çalışanların "yaş durumuna" göre dağılımı nasıldır ?

Yaş Durumu	Vakıf (%)	Dernek (%)	Toplam (%)
a) 16 Yaş ve Altı	-	-	-
b) 17 - 24 Yaş	0,7	4,6	1,9
c) 25 - 44 Yaş	89,6	80,3	86,6
d) 45 Yaş ve Üzeri	9,7	15,1	11,5
Toplam (%)	100	100	100

Ülkemiz iş piyasalarında istihdama katılım oranlarına bakıldığında, HHİA sonuçlarına göre % 73,9'luk oran ile erkekler kadınlardan çok yüksek bir istihdam oranına sahiptir. Aşağıdaki tabloya bakıldığında da, başkan olarak STK'ların yönetiminde bulunan kişilerin

yaklaşık % 80'inin erkeklerden teşekkül ettiği görülmektedir. Aynı sonuç, kurucular, mütevelli heyeti üyeleri ve yönetim kurulu üyeleri açısından da geçerlidir. Kadınların, STK'larda hem kurucu ve yönetici hem de çalışan olarak görev yapmaları önemli bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır.

Tablo 10 : Vakıf / Dernek başkanının "cinsiyet" durumu nedir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Erkek	45	79,0	88,2
Kadın	6	10,5	11,8
Toplam	51	89,5	100,0
Cevapsız	6	10,5	

STK kurucuların yaş dağılımına bakılacak olunursa, STK başkanlarının büyük bir kısmının (% 60 dolaylarında) 45 yaş ve üzeri yaş grubunda yer aldığı, ardından 25-44 yaş aralığındakilerin geldiği anlaşılmaktadır. STK başkanlıklarının neredeyse tümü (% 90), eğitim düzeyi bakımından üniversite ve lisansüstü eğitime sahip kişiler tarafından yürütülmektedir.

Tablo 11 : Vakıf / Dernek başkanının "yaş" durumu nedir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
18-24 Yaş	3	5,3	5,9
25-44 Yaş	15	26,3	29,4
45 Yaş ve Üzeri	33	57,9	64,7
Toplam	51	89,5	100,0
Cevapsız	6	10,5	

Tablo 12 : Vakıf / Dernek başkanının “eğitim” durumu nedir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
İlkokul	3	5,3	5,9
Lise	3	5,3	5,9
Üniversite	39	68,4	76,5
Lisansüstü	6	10,5	11,8
Toplam	51	89,5	100,0
Cevapsız	6	10,5	

3. STK'ların Genel Faaliyet Alanları

Ülkemizde sayıları, dolayısıyla da topluma olan etkileri oldukça düşük bulunan STK'lara, kendilerini ne kadar faal gördükleri sorulmuş, STK'ların yarısından çoğu (% 55,6) faal olduklarını ifade ederken, geriye kalan önemli bir kısmı ise (% 44,4) faaliyet düzeylerini çok da yeterli bulmamıştır.

Tablo 13 : Vakfınız / Derneğinizi yeteri kadar faal olduğunu düşünüyor musunuz ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	30	52,6	55,6
Kısmen	24	42,1	44,4
Hayır	0	0	0
Toplam	54	94,7	100,0
Cevapsız	3	5,3	

Ankete katılan STK'ların ne tür faaliyetlerde bulduklarını tespit etmeye yönelik soruya verilen cevaplarda, faaliyetlerde önceliğin eğitim hizmetlerine (% 78,9) verildiği görülmüş, ardından kültür, sanat ve spor hizmetleri gelmiş (% 47,4), daha sonra ise sırayla sosyal yardım (ihtiyaç sahiplerine doğrudan nakit yardım, mal yardımı, burs, vb.) (% 42,1), sağlık hizmetleri (% 31,6), sosyal hizmet (ihtiyaç duyan yaşlılara,

özürlülere, kadınlara, çocuklara, öğrencilere, gençlere vb.) (% 21,1), araştırma faaliyetleri ve proje-politika geliştirme (% 21,1) ve diğerleri sıralanmıştır. Vakıf faaliyetlerinin % 70'inden fazlası bireysel yararı öncelerken, % 30'u ise toplum yararına dönük bulunmaktadır.

Tablo 14 : Vakfınız / Derneğinizi, aşağıdaki faaliyetlerden hangisini gerçekleştirmektedir?

	Dağılım	Yüzde
Sosyal Yardım (ihtiyaç sahiplerine doğrudan nakit yardım, mal yardımı, burs, vb.)	24	42,1
Sosyal Hizmet (ihtiyaç duyan yaşlılara, özürlülere, kadınlara, çocuklara, öğrencilere, gençlere vb.)	12	21,1
Eğitim Hizmetleri	45	78,9
Sağlık Hizmetleri	18	31,6
Ekonomik ve Sosyal Kalkınma	9	15,8
Kültür, Sanat ve Spor	27	47,4
Çevre (doğa ve hayvanları koruma)	9	15,8
Lobicilik / Hukuk ve Politika	0	0
Araştırma Faaliyetleri ve Proje-Politika Geliştirme	12	21,1
Halkla İlişkiler	9	15,8
Mesleki / Coğrafi Dayanışma	9	15,8
Diğer (Belirtiniz)	6	10,5

Türkiye'de STK'ların ne tür faaliyetlerde bulunduğuna ilişkin olarak sorulan soruya verilen cevapta ise, yukarıda ilk beşe giren faaliyet türleri değişmemiş, ancak sıralamanın değiştiği görülmüştür. Ankete katılanların % 89,5'i ilk sıraya yine eğitim hizmetlerini koymuştur ve bu faaliyetin STK'ların en önde gelen faaliyeti olduğu konusunda hemfikirlerdir. İkinci ve üçüncü sıraya ise % 84,2 oranıyla sosyal yardım (ihtiyaç sahiplerine doğrudan nakit yardım, mal yardımı, burs, vb.) ve % 73,7 oranıyla sosyal hizmet (ihtiyaç duyan yaşlılara, özürlülere, kadınlara, çocuklara, öğrencilere, gençlere vb.) uygun görülmüştür. Kültür, sanat ve spor (% 57,9) ile sağlık hizmetleri (% 42,1) ise yine en önemsenilen faaliyetler arasında yerini almıştır.

Gerçekleştirilen benzer çalışmalarda da, STK'ların aynı faaliyetlerde bulunduğu gözlenmektedir. Örneğin, bir çalışmada ilk beş faaliyet türü şu şekilde sıralanmıştır: Eğitim; sosyal ve ekonomik kalkınma; sanat, kültür ve tarihi koruma; fakirlere ve düşkünlere yardım; sağlık ve sağlık hizmetleri⁷⁵.

Tablo 15 : Sizce Türkiye'deki Vakıflar / Dernekler en çok hangi tür faaliyetleri gerçekleştirmektedir ?

	Dağılım	Yüzde
Sosyal Yardım (ihtiyaç sahiplerine doğrudan nakit yardım, mal yardımı, burs, vb.)	48	84,2
Sosyal Hizmet (ihtiyaç duyan yaşlılara, özürülere, kadınlara, çocuklara, öğrencilere, gençlere vb.)	42	73,7
Eğitim Hizmetleri	51	89,5
Sağlık Hizmetleri	24	42,1
Ekonomik ve Sosyal Kalkınma	6	10,5
Kültür, Sanat ve Spor	33	57,9
Çevre (doğa ve hayvanları koruma)	12	21,1
Lobicilik / Hukuk ve Politika	3	5,3
Araştırma Faaliyetleri ve Proje-Politika Geliştirme	3	5,3
Halkla İlişkiler	0	0
Mesleki / Coğrafi Dayanışma	18	31,6
Diğer (Belirtiniz)	0	0

Vakıf ve derneklerin birbirleriyle ya da devlet veya ulusal/uluslararası diğer kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerini ölçmeye yönelik aşağıdaki soruya verilen cevaplar, ülkemizde STK'ların ilişkiler bakımından henüz istenilen düzeye gelemediğini göstermektedir. STK'lar % 52,6 oranı ile en çok birbirleriyle işbirliği içine girmekte, bunu % 42,1 oranı ile devlet ile olan ilişkiler izlemektedir. Özel sektör ile olan ilişkiler ise görece olarak daha zayıf (% 31,6) bulunmaktadır. İlişkilerin

⁷⁵ Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 141.

en zayıf olduğu alan ise, uluslararası STK'lar ve diğer kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerdir, neredeyse yok denilecek düzeydedir.

Gelişmiş ülkelerde Devlet-STK işbirliği son derece ileri boyutlarda olup, devletin STK'lara gerekli desteği vermediği ülkelerde STK'ların hacminin ve etkinliğinin gelişemediği bilinmektedir. STK'ların gelişimi, hem devlet yardımlarının varlığına, hem de STK'ların bu yardımlardan yararlanmada gösterecekleri çabalara bağlı olup, karşılıklı bir ilişki sözkonusudur⁷⁶. Bu nedenle, ülkemizde Devlet-STK işbirliğinin daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Hem merkezi hem de yerel düzeyde, başta sosyal yardım, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, kültür, spor vb. olmak üzere, her alanda işbirliğine ihtiyaç vardır.

Özel sektör ile olan ilişkiler de, STK'ların gerekli finansman kaynaklarını temin etmesi bakımından çok önemlidir. STK'ların çok güçlü olduğu ülkelerde, özel sektörün bu kuruluşlara büyük ölçüde maddi desteklerde bulunduğu görülmektedir.

İşbirliği kültürünün oluşmamış olması, STK'ların gelişiminin önünde büyük bir engeldir. Gerçekten, hemen hemen herkes benzer bir kanata sahiptir ki, daha liberal politikalara ve yönetim anlayışına sahip olan ülkelerde, sivil toplum kuruluşları devlet ile çok rahat bir şekilde ortaklık ya da işbirliği kurabilmekte, devletten hem yasal hem de maddi destek görebilmektedir. Bizim gibi devletçi bir gelenekten gelen, hatta devleti kutsal olarak gören ülkelerde ise, STK'ların yeşerebilmesi için uygun bir çevre bulabilmesi çok zordur. Ülkemizde, mevcut STK'ların devletle, diğer ulusal STK'larla ve de uluslararası kuruluşlarla iletişim ve işbirliği kültürü oluşmamıştır. Tüm bu koşullar, Türkiye'de STK'ların gelişimi açısından uygun ortamın tam anlamıyla oluşmadığını ortaya koymaktadır⁷⁷.

Türkiye'de özellikle STK'lar ve devlet arasındaki işbirliğinin yeterli düzeyde olmadığı, bu işbirliğinin geliştirilmesinin gerekliliği

⁷⁶ Luksetich, *a.g.e.*, p., 436.

⁷⁷ Korel Göymen, "The Evolving State-Third Sector Relations in Turkey: From Subservience to Partner Status?", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, p. 226.

bilinmektedir. Bunun sağlanmasında, hem STK'ların hem de devletin sorumluluğu bulunmaktadır. Konuya STK açısından bakıldığında, birçok STK'nın amaç ve öncelikler bakımından net bir duruş sergilemediği, birçoğunun yeterli finansman kaynaklarına sahip olmadığı, değişik yollardan kaynak teminine çalıştığı ve bunun da özerkliklerine zarar verdiği, diğer STK'lar ile işbirliği geliştireceğine onları rakip olarak gördüğü vb. söylenebilir. Konun diğer tarafında bulunan Devlet ise, gerekli olmadıkça STK'lara uzak durmaya çalışmakta, işbirliğine direnmektedir. Bunun nedeni, yukarıda da ifade edildiği gibi, geçmişten gelen siyasi kültürün etkisidir⁷⁸.

Tablo 16 : Vakfınız / Derneğiniz aşağıdakilerden hangisi ile işbirliği yapmaktadır ?

	Dağılım	Yüzde
Diğer STK'lar	30	52,6
Uluslararası STK'lar	3	5,3
Merkezi / Yerel Kamu Kurumları	24	42,1
Özel Sektör	18	31,6
Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar	3	5,3
Hiçbiri	0	0

4. STK'ların Ekonomik Faaliyetleri

a. STK'ların Mal Varlıkları ve Tesisleri

Anketten elde edilen verilere göre, Üsküdar'daki STK'ların çoğunluğunun vakıf ya da dernek merkezi dışında herhangi bir tesisi bulunmamaktadır. STK'ların % 84,2'sinin kâramacı gütmeyen herhangi bir tesisi yoktur. Benzer şekilde, kâramacı güden bir iktisadi teşebbüse/teşebbüslere sahip STK'ların oranı da sadece % 26,3'tür.

Böyle bir yapı, devlet yardımlarının da sözkonusu olmadığı ülkemizde, STK'ları üye aidatlarına ve birey ve kuruluşlardan gelecek

yardım ve bağışlara bağımlı kılmaktadır. Her iki kaynaktan da yeteri kadar maddi katkı elde edemeyen STK'lar, genel olarak finansman sorunlarını bir türlü çözememekte, bu durumdan STK'ların faaliyetleri ve etkinliği olumsuz yönde etkilenmektedir.

Tablo 17 : Vakfınız / Derneğinize bağlı kâramacı gütmeyen herhangi bir tesis bulunmakta mıdır ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	9	15,8
Hayır	48	84,2
Toplam	57	100,0

Tablo 18 : Vakfınız / Derneğinize bağlı kâramacı güden bir "iktisadi teşebbüs/teşebbüsler" bulunmakta mıdır ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	15	26,3
Hayır	42	73,7
Toplam	57	100,0

İktisadi bir teşebbüsü bulunan STK'ların % 40'ı, bu faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlerin, toplam gelirleri içindeki oranının % 25-50 aralığında olduğunu, % 20'si ise % 50'den fazla olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizde sınırlı sayıda STK, kendisine bağış ve aidatlar dışında bir gelir kaynağı imkanı sağlayabilmek için "ticari girişimler" kurabilmektedir. Her ne kadar, gelişmiş refah ekonomilerinde de STK'ların gelir kaynakları arasında devlet yardımları, özel sektör yardımları, birey bağışları gibi gelir kalemleri olsa da, aslolan kendi gelirini yaratmaktır ve bunun yolu da iktisadi teşebbüslere sahip olmaktan geçmektedir.

⁷⁸ Göymen, *a.g.e.*, p. 226.

Tablo 19 : Cevabınız “Evet” ise, “iktisadi teşebbüs/teşebbüsler”den elde edilen gelirlerin, Vakfınız/ Derneğiniz toplam gelirleri içindeki oranı nedir ?

	Dağılım	Yüzde
% 10'dan az	3	20,0
% 10-25 arası	3	20,0
% 25-50 arası	6	40,0
% 50'den fazla	3	20,0
Toplam	15	100,0

Ülkemizde, STK'ların hem gelir kaynakları hem de mal varlıkları ne yazık ki yeterli düzeyde değildir. Ankete katılan STK'ların % 63,2'sinin faaliyette buldukları mekan bile kiralıktır. Yalnızca % 36,8'i kendi mekanında bulunduğunu ifade etmiştir. Yine, STK'ların % 63,2'sinin kendisine ait kayıtlı bir mülkü bulunmamaktadır. Aşağıdaki gelir sorularıyla birlikte bu durum, STK'ların maddi yapılarının ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 20 : Vakfın / Derneğin bulunduğu mekan, kendi yeri mi ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	21	36,8
Hayır	36	63,2
Toplam	57	100,0

Tablo 21 : Vakfın / Derneğin üzerine kayıtlı mülkleri mevcut mu ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	19	33,3
Hayır	38	66,7
Toplam	57	100,0

Üsküdar'daki STK'lara, yaşamsal öneme sahip ve STK'ların varlık nedenlerinin sorgulanmasına neden olacak bir soru yöneltilmiştir. Bu soru ile, STK'ların elde ettikleri gelirlerin, faaliyetlerin düzenli bir

şekilde sürdürülebilmesi için yeterli olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ne yazık ki, STK'ların yalnızca % 15,8'i, olması gerektiği gibi, gelirlerinin faaliyetlerini sürdürebilmesi için yeterli düzeyde olduğunu ifade etmiştir. % 31,6'sı, gelirlerin kısmen yeterli olduğunu belirtmiş, yarıdan fazla kısmı ise (% 52,6) gelirlerin yetersiz olduğunu altını çizmiştir.

Topluma katkıda bulunması beklenen STK'ların neredeyse % 85'i, ne yazık ki kendisine yapılacak katkılara muhtaç durumdadır ve bu katkıları da elde edemediği için yeterli faaliyette bulunamamaktadır. Çok az bir kısmı hariç tutulursa, bu kuruluşların hemen hemen hepsi, katkıda bulunmayı düşündükleri alana ciddi anlamda katkıda bulunacak durumda değildir, mali durumları bu konuda yetersiz kalmaktadır. Amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri kendi kaynakları olmadığından (halbuki, özellikle vakıfların kuruluş amacı, başka bir kişinin/kurumun desteğine/katkısına gereksinim duymayacak şekilde bir kişinin ya da kişilerin ortaya bir malvarlığı koymasındır), büyük oranda bağışlara bağımlı durumdadırlar.

Herhangi bir iktisadi teşebbüse sahip olmayan, mal varlığı bulunmayan, kira, tahvil, bono, hisse senedi gibi geliri olmayan STK'lar, idari ve mali açıdan sağlam bir yapı oluşturamamakta, bunların birçoğu, maddi yetersizlikler nedeniyle yeteri kadar faal olmadıklarından hergün STK merkezini açık dahi tutamamaktadırlar. Mali açıdan ortaya çıkan bu zayıf görüntü, STK'ların büyük çaplı faaliyetlere kalkışmasını da engellemektedir⁷⁹.

Mevcut mali yapı ve insan kaynağı kapasitesi olumlu yönde değişmedikçe, STK'ların toplum için arzu edilen faaliyetleri yerine getirebilmesi mümkün değildir. Sahip olunan potansiyel, ancak küçük ölçekli faaliyetlerin (burs, küçük miktarlarda ayni ve nakdi yardım vb.) yerine getirilmesine olanak sağlayacaktır.

⁷⁹ Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 157-158.

Bu yapı, küreselleşme sonrası dünyası ve üyesi olmaya çalıştığımız AB ülkelerindeki STK'ların sahip olduğu güç ve gelişim düzeyleriyle paralellik arz etmemektedir.

Tablo 22 : Vakfın / Derneğin gelirleri, faaliyetlerini düzenli bir şekilde sürdürebilmesi için yeterli mi ?

	Dağılım	Yüzde
Evet	9	15,8
Kısmen	18	31,6
Hayır	30	52,6
Toplam	57	100,0

b. STK'ların Gelirleri

(1) Bağış ve Yardımlar (Ulusal, Uluslararası, Kamu Yardımları)

Hangi gelir kalemlerine sahip oldukları ve bu kalemlerin toplam gelirlerin ne kadarını oluşturduğu sorusuna muhatap olan STK'ların % 58,5'i bağış ve yardımları (ulusal, uluslararası, kamu yardımları), % 29,1'i üye aidatlarını, % 10,2'si kira gelirlerini, % 7,8'i faaliyet gelirlerini (iktisadi teşebbüs gelirleri), % 2,8'i ise finansal gelirleri (faiz/bono/tahvil/hisse senedi) işaretlemiştir.

Bağış ve yardımlar STK'ların gelirleri içinde en önemli kalemdir. Bazı STK'lar için tek gelir kaynağı olması bile sözkonusudur. Araştırma verilerine biraz daha detaylı bakılacak olursa, gelirleri içinde bağış ve yardımların bulunduğunu ifade eden 45 STK'nın % 46,7'si neredeyse tamamıyla bağış ve yardımlara muhtaç durumdadır (bunların gelirlerinin % 80-100'ü bağış ve yardımlardan oluşmaktadır. Aynı sonuç, benzer araştırmalarda da elde edilmiştir). % 40'ı ise orta düzeyde bağımlıdır (gelirlerin % 50-60'ı). Yalnızca küçük bir kısmı (% 13,4) bağış ve yardımlara bağımlı durumda değildir (gelirlerinin % 30'a olan kısmını bağış ve yardımlar oluşturmaktadır).

Araştırma verilerinin ortaya koyduğu bir gerçek, vakıfların (% 65,1) derneklerden (% 52,1) daha çok bağış çektiridir.

STK'ların gelir kalemleri içinde "bağışların" en büyük payı oluşturması, aslında bir tezata işaret etmektedir. STK'ların birçoğu, başka kişi ve kuruluşlara fon sağlayan / yardım eden kuruluşlar olması gerekirken, kendi faaliyetlerinde kullanmak üzere fon toplayan kuruluşlar durumundadırlar. Birçok STK, dışarıdan sağlanacak bağışlar olmaksızın varlığını devam ettiremeyecek durumdadır⁸⁰.

Ülkemizde STK'lar için bireysel bağışlar, en önemli gelir kaynağıdır, onun ardından şirketlerden elde edilen bağışlar gelmektedir. STK'lar, devletten ve uluslararası kuruluşlardan ciddi bir destek görememektedirler.

Ülkemizde, STK'ların topladıkları bağışların dini temelli bağışlar olduğuna dair yaygın kanaatin aksine, yapılan bir araştırmada, vakıfların bağışlarının % 80'ini oluşturan bireysel bağışların ancak % 20,7'sinin zekat ve sadaka gibi dini temelli yardımların oluşturduğu ifade edilmiştir⁸¹. Geriye kalan kısmını, dini vecibelerden bağımsız olarak kişilerin yaptığı nakit bağışlar (% 22,2), dini vecibelerden bağımsız olarak kişilerin yaptığı aynı bağışlar (% 16,5), devletin yaptığı bağışlar (% 16,3), şirketlerin yaptığı bağışlar (% 14), Şirketlerin yaptığı mal ve hizmet gibi aynı bağışlar (% 6,6), yurtdışı kaynaklı bağışlar (% 3,8) oluşturmaktadır.

Bağışlarla ilgili söylenebilecek önemli bir konu da, STK'ların büyük çoğunluğunun bağış toplamak için düzenli bir sistem kurmamış olmalarıdır. Ülkemizdeki STK'lar, sürekli ve düzenli bir bağış arayışında olmayıp, yalnızca bağış sahipleri kendilerine ulaştıklarında (burs, aşevi

⁸⁰ Bağışa bağımlı olmayan 2 STK türü vardır. Bunlar ya aile vakıflarıdır ya da şirket vakıflarıdır. Bunların amaçlar doğrultusunda ayrılmış gelirleri bulunduğundan, dışarıdan bir desteğe gereksinim duymamaktadırlar.

⁸¹ Diğer yandan, aynı çalışmanın bir başka sorusunda, STK temsilcilerine "hayırseverlik faaliyetinde bulunmalarının en başta gelen nedeni nedir" diye sorulduğunda, bağış yaparken dinsel güdülerin ön plana çıktığı ve soruyu cevaplayanların % 32,5'inin "dini vecibeleri yerine getirmek" şikkını işaretlediği görülmektedir. Diğer şıklar; toplumsal gelenek ve görenekler (% 26,3), içinde yaşadıkları topluma karşı hissettikleri borç (% 12,9), kişisel tatmin (% 12,2), içinde yaşadıkları toplumun kendilerinden beklentileri (% 8,8), aile geleneğini devam ettirmek (% 7,1) ve diğer (% 0,3). Bkz.: Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

vb.) bağışları kabul etmektedirler⁸². Halbuki, gelişmiş ülkelerdeki STK'ların önemli bir karakteristiği de, sürekli ve düzenli bir bağış toplama işi için sistem oluşturmalarıdır.

(2) Üye Aidatları

Üye aidatları, STK'ların ikinci en önemli gelir kaynağıdır. Ankete katılan STK'ların gelir kaynakları arasında ortalama olarak % 20,1'lik bir oranda aidat geliri bulunmaktadır. Vakıf ve derneklerin aidat gelirlerine ayrı ayrı bakılacak olursa, derneklerden daha fazla bağış toplayan vakıfların, aidatlar sözkonusu olunca derneklerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Vakıfların aidat gelirleri sadece % 3,4 iken, derneklerin aidat gelirleri % 36,8 oranıyla bir hayli yüksektir. Bunun anlamı, üye aidatlarının dernekler için önemli olduğudur. Bu oranlar, vakıfların üye aidatlarına olan bağımlılığının, derneklerin bağımlılığından çok daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, vakıfların kendine özgü yapılarından kaynaklanmaktadır.

Aslında birçok ülkede, vakıflarla ilgili yasal sistemde üyelik düzenlemesi yoktur, bu nedenle de vakıf gelirleri arasında "aidatlar" bulunmamaktadır. Bu ülkelerde amaç, malvarlığı birlikteliğidir. Yani, derneklerde olduğu gibi birliktelik insana dayalı değildir, malvarlığına dayalıdır. Ancak, Türkiye gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde ise, vakıflar da dernekler gibi işlemekte, malvarlığına sahip olmayan insanların da bir araya gelerek hayırseverlik faaliyetlerinde bulunabilmelerini temin etmek için dernek yanında başka bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, vakıfların yalnızca bir kısmı üyelik temelli olarak kurulmuştur⁸³.

Üye aidatı geliri olduğunu ifade eden 33 STK'nın % 45'4'ü için bu aidatlar toplam gelirlerinin % 50-70'ini oluşturmaktadır. Geriye kalan % 54,6 için ise, aidat gelirleri toplam gelirler içinde ancak % 5-20 arasında yer teşkil etmektedir.

⁸² Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 147.

⁸³ *A.e.*, s. 146.

(3) Kiralardan, Faaliyetlerden ve Finansal Araçlardan Elde Edilen Gelirler

STK'ların gelir kalemlerinden bir diğeri ise, kira gelirleridir. Üsküdar ilçesinde, kira gelirine sahip olan 24 STK bulunmaktadır. Araştırmanın verilerine göre, STK'ların elde ettikleri kira gelirleri, toplam gelirlerinin % 10,2'sine tekabül etmektedir. Maddi koşullar bakımından derneklerden daha iyi durumda oldukları bu ve diğ er araştırmalar tarafından ortaya konulmuş olan vakıfların kira gelirleri (% 18,2), derneklerin kira gelirlerine (% 2,2) oranla çok iyi durumdadır.

Bir başka gelir kaynağı ise, faaliyetlerden elde edilen gelirlerdir. Hem vakıfların hem de derneklerin % 7,8 oranında çok cüzi bir faaliyet gelirine sahip oldukları görülmektedir. 18 STK, faaliyet geliri olduğunu belirtmiştir. STK'ların faaliyet gelirleri, ürettikleri mal ve hizmetlerden, ticaretten ya da sosyal tesislerden elde edilmektedir.

Faiz, bono, tahvil, hisse senedi gibi finansal gelirlere sahip olduğunu bildiren STK sayısı son derece sınırlıdır. Yalnızca 3 STK bu türden bir gelire sahip olduğunu belirtmiştir. Bu gelirlerin, toplam gelirlere oranı % 2,8'dir. Ancak burada dikkati çeken husus, derneklerden ziyade vakıfların (% 5,6) bu tür bir gelire sahip olduğudur.

Tablo 23 : Vakfınız / Derneğinizin gelirlerini oluşturan kalemleri işaretleyiniz, yüzdesel olarak belirtiniz ?

	Vakıf (%)	Dernek (%)	Toplam (%)
a) Bağış ve Yardımlar (Ulusal, Uluslararası, Kamu Yardımları)	65,1	52,1	58,5
b) Üye Aidatları	3,4	36,8	20,1
c) Kira Gelirleri	18,2	2,2	10,2
d) Faaliyet Gelirleri (İktisadi İşletme Gelirleri)	7,8	7,8	7,8
e) Finansal Gelirler (Faiz/Bono/Tahvil/Hisse Senedi)	5,6	0	2,8
f) Diğ er (Belirtiniz)	0	1,1	0,6
Toplam (%)	100	100	100

c. STK'ların Giderleri

(1) Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetlere Ayrılan Giderler

Bir başka soru, STK'ların giderlerini hangi kalemlerin oluşturduğuna ilişkin olarak sorulmuştur. Araştırmada, gider kalemleri içerisinde en büyük payı ortalama % 50,4 ile "hayır işleri ve sosyal hizmetlere ayrılan giderler" oluşturmaktadır. STK'ların varoluş amaçlarına da uygun bir şekilde, hayır işleri ve sosyal hizmetlere pay ayırdığını belirten 42 STK'nın (% 73,7), yetersiz de olsa elde ettikleri gelirlerin önemli bir kısmını varlık amaçları doğrultusunda harcadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmada, giderler açısından vakıf ve dernekler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Vakıflar, derneklere göre gelirlerinin çok daha büyük kısmını (% 65,2'sini) hayır işleri ve sosyal hizmetlere ayırırken, dernekler gelirlerinin ancak % 35,6'sını bu tür giderlere ayırabilmiş ve bu nedenle de sosyal harcamalara ayrılan ortalamanın daha düşük gözükmesine yol açmıştır.

Nedenleri yukarıda daha detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, bir yandan gelir elde etmede sıkıntı yaşayan STK'lar, özellikle de dernekler sözkonusu ise, bir yandan da yüksek olmayan gelirlerinin daha fazla kısmını kiraya, personele ve diğer sabit giderlere ayırmak zorunda kalmaktadır. Araştırmada, gelir elde etmede ve gelirlerini amaçlarına uygun bir şekilde sarfetmede vakıfların derneklere göre daha iyi durumda oldukları anlaşılmaktadır.

(2) Kira ve Diğer (Elektrik, Su, Telefon vb.) Sabit Giderler

Araştırmada, "kira ve diğer (elektrik, su, telefon vb.) sabit giderler"inin bulunduğunu bildiren STK sayısı 51'dir (% 89,5). 51 STK'nın sabit giderlere harcadığı miktar, gelirlerinin % 27,8'ini teşkil etmektedir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Gelirlerin önemli bir kısmı, amaçlar doğrultusunda kullanılmadan sabit giderler için ayrılmaktadır. Dernekler sözkonusu olunca sabit giderlerin çok daha yüksek bir orana ulaştığı (% 38,8), vakıflar için ise bu oranın daha makul düzeylerde (% 16,7) seyrettiği görülmektedir.

(3) Personel Giderleri

Gider kalemleri içerisinde yer alan önemli bir harcama birimi de "personel giderleri"dir. Dernek ile vakıf arasındaki farklılık, bu açıdan da kendisini ortaya koymaktadır. Ortalama personel gideri % 17,2 iken, dernekler sözkonusu olduğunda bu oran yükselerek % 21,7'ye ulaşmakta, vakıfların ise % 12,8'lik bir personel giderine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Burada dikkate çeken bir husus, 57 STK'dan sadece 39 tanesinin personel giderinin olduğunu belirtmiş olmasıdır. Bunun anlamı, STK'ların bir kısmında ya hiç çalışanın bulunmamasıdır ya da çalışan varsa da, çalışmanın ücretli olmaması, gerçekleştirilen çalışmaların gönüllü olarak yapılmasıdır. Araştırma verilerine bakıldığında, başta dernekler olmak üzere bazı STK'larda ücretli işçi ve idari kadronun bulunmadığı, çalışanların önemli bir kısmının gönüllü olarak çalıştığı görülmektedir. Çarkoğlu tarafından gerçekleştirilen ankette de, giderlerin neredeyse benzer yerlere benzer oranlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu araştırmada, vakıflar, bütçesinin % 23'ünü kira ve diğer sabit giderlere, % 15,9'unu personel giderlerine ayırmakta, geri kalan % 60'ı ise faaliyet ve projelerine tahsis etmektedir⁸⁴.

**Tablo 24 : Vakfınız / Derneğinizin giderlerini oluşturan kalemleri
işaretleyiniz, yüzdesel olarak belirtiniz ?**

	Vakıf (%)	Dernek (%)	Toplam (%)
a) Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetlere Ayrılan Giderler	65,2	35,6	50,4
b) Kira ve Diğer (Elektrik, Su, Telefon vb.) Sabit Giderler	16,7	38,8	27,8
c) Personel Giderleri	12,8	21,7	17,2
d) Diğer (Belirtiniz) :	5,3	3,9	4,6
Toplam (%)	100	100	100

⁸⁴ Çarkoğlu, a.g.e., s. 150.

Üsküdar'daki STK'ların ekonomik profillerine ilişkin son değerlendirme, bu kuruluşların bilançoları ile ilgilidir. Bu araştırmada, STK'lara toplam gelirleri, giderleri, kar/zararları ve aktif büyüklükleri sorulmuştur. STK'ların % 36,8'ine karşılık gelen 21 vakıf ve dernek anketin bu kısmını doldurmamış, 36 STK ise istenilen bilgileri sağlamıştır. Bu bilgilere göre, STK'ların hepsinin giderleri ya gelirlerine eşittir ya da gelirlerinden daha azdır. Yani, bütçesinden daha fazla harcayan STK bulunmamaktadır. % 31,6'sının gelirleri düşük düzeyde (100,000 YTL'nin altında), % 15,8'inin gelirleri orta düzeyde (100,000 ile 500,000 YTL arasında), % 15,8'inin gelirleri ise yüksek düzeydedir (500,000 YTL'den fazla). Bu bölgede oldukça büyük STK'lar (zengin vakıf, dernek ve sendikalar) bulunmaktadır.

Tablo 25 : Gelir ve Giderlerine Göre STK'ların Türleri

	Dağılım	Yüzde
Küçük STK'lar	9	15,8
Orta Büyüklükteki STK'lar	9	15,8
Büyük STK'lar	18	31,6
Cevapsız	21	36,8
Toplam	57	100,0

5. STK'ların Bazı Konulara İlişkin Görüşleri ve Beklentileri

a. STK'ların Kuruluş Nedenleri

Ülkemizde STK'ların daha çok hangi güdüyle ortaya çıktıklarını ve faaliyette bulduklarını tespit etmek amacıyla, STK'ları faaliyete iten nedenlerin neler olduğu sorulmuştur. Şıklar arasında birbirinden oldukça farklı birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında, STK'ların % 73,7'si "b şıkkı"nı işaretleyerek, varlığının temelinde en fazla dini ve milli değerlerin olduğunu belirtmiştir.

ABD başta olmak üzere, STK'ların en gelişmiş olduğu toplumlarda da, dini ve milli değerlere dayalı olarak faaliyette bulunan kuruluşların sayısı çok yüksek bir düzeydedir. II. Dünya Savaşı'ndan önce, ABD'de

özel gönüllü kuruluşlar (private voluntary organizations - PVOs) ağırlıklı olarak seküler yapıdaydı ve etnik temellere de sahipti. Savaşın ardından 1970'li yıllara kadar dini kuruluşlar görece olarak daha önemli hale gelmiştir. 1980'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına kadar olan dönemde, seküler gönüllü organizasyonların sayısında büyük bir artış olmuş ve bu kuruluşlar öne geçmiştir. Ancak, 2002 yılından itibaren dini gönüllü kuruluşların dramatik bir şekilde arttığı ve kabaca bu kuruluşların miktarının neredeyse yarıya ulaştığı görülmektedir⁸⁵.

Tablo 26 : Sizce, insanları Vakıf / Dernek yoluyla faaliyete iten nedenler nelerdir ? (Birkaç tanesini işaretleyebilirsiniz)

	Dağılım	Yüzde
a) Birikimlerin (sermaye, bilgi, tecrübe) toplumla paylaşılmak istenmesi	30	52,6
b) Ülkemiz toplumsal yapısında yer alan dini ve milli değerlerin, topluma hizmeti / katkıda bulunmayı övmesi, öne çıkartmış olması	42	73,7
c) Toplumda var olan sosyo-ekonomik yetersizliklerle mücadele edebilmede STK'ların önemli bir çözüm aracı olduğunun düşünülmesi	33	57,9
d) Bu yolla, hükümetler üzerinde politik ve ekonomik açıdan baskı kurulabileceğine inanılması	12	21,1
e) Toplumda bu yolla itibar ve statü kazanma isteği	6	10,5
f) Uluslararası bazı plan ve programlar doğrultusunda gizli bir gündem ile faaliyette bulunmaya olanak tanınması	0	0
g) Toplumsal tarihimizde önemli bir yeri olan vakıfların tekrar canlandırılmak istenmesi	21	36,8
h) Diğer (Belirtiniz)	6	10,5

⁸⁵ 2004 yılında ABD'deki gönüllü kuruluşların dağılımlarına bakılacak olursa, bunlardan % 45'i Evangelik, % 13'ü Faith-Founded, % 11'i Protestan, % 9'u Katolik, % 7'si Ekümenik, % 5'i Yahudi, % 2'si Müslüman ve % 1'i Ortodoks'tur. Bkz.: Rachel M. McCleary, Robert J. Barro, "Private Voluntary Organizations Engaged in International Assistance, 1934-2004", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 37, No: 3, September 2008, pp. 513, 519.

Soruda en fazla cevaplanan ikinci şık "c" dir. Bu cevap ile, STK'ların % 57,9'u, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan hemcinslerinin varlık nedenlerine benzer bir şekilde, içinde buldukları topluma sosyo-ekonomik katkıda bulunmak amacıyla kurulduklarını ifade etmektedir. İşaretlenen üçüncü şık ise "a" dır. Bu şıkkı tercih edenler, STK'lar aracılığıyla, sermaye, bilgi ve tecrübe gibi bazı birikimlerin toplumla paylaşıldığını ifade etmektedirler. Olumsuz çağrışımlar da içeren "d, e, f" şıkları, ankete katılanlar tarafından tercih edilmemiştir.

b. STK'ların Önündeki Engeller

Anketin önemli bir sorusu ise, Türkiye'de STK'ların gelişimleri açısından neleri engel olarak gördüklerine ilişkindir. STK temsilcilerine, sekiz şıktan oluşan engeller listesi sunulmuş ve bunları önem sırasına göre numaralandırmaları istenmiştir. Bu sıralamayı yapan STK temsilcilerinin ilk beş tercihi ve oranları şöyledir: % 68,4 ile "toplumda STK bilincinin zayıf oluşu", % 57,9 ile "insanların STK'lara olan ilgisizliği", yine % 57,9 ile "kaynak / donanım yetersizliği", % 42,1 ile "nitelikli personel / uzman eksikliği" ve % 36,8 ile "yasal ve bürokratik engeller".

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun sivil toplum kuruluşlarının gelişimi bakımından gelişmekte olan ülkelerin gerisinde kalmasının belli başlı nedenleri vardır. Herşeyden önce, bunların başında bu ülkelerde görülen mali kaynak yetersizliği göze çarpmaktadır. Ne özel sektörde, ne de kamu sektöründe yeterli miktarda kaynak mevcut olmadığından, STK'ların sayısal artışı ve topluma yönelik hizmetleri bakımından istenilen sonuç elde edilememektedir. Keza, bu ülkelerin hatırı sayılır ölçüde borçlu oldukları da bilinmektedir. Bunların dışında, konu ile ilgili bilgi ve uzmanlık eksikliği ve de STK'ların gelişimini arzulayan politik desteğin olmaması gibi hususlar da bu kuruluşları olumsuz bir şekilde etkilemektedir⁸⁶.

En fazla işaretlenen ilk iki şık, toplumun STK'lara yeterli destek vermediğine işaret etmektedir. Gerçekten de, Türkiye'de toplumsal düzeyde STK bilinci oldukça zayıftır. Ülkedeki toplam STK miktarına ve STK'lara üye olanların sayısına bakıldığında, konuya toplumda yeterli ilgi ve alakanın gösterilmediği açıkça anlaşılmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Toplumun yeterince modernleşmemesi ve sosyalleşmemesi, ekonomik ve sosyal açılarda yeterince gelişmemesi, eğitim düzeyinin yetersizliği, keza, devletin STK'lara olumsuz yaklaşımı ve onları zararlı, kontrol altında tutulması gereken kuruluşlar olarak görmesi vb. nedenler, ülkemizde sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının sayısını ve fonksiyonlarını kısıtlamıştır.

Üçüncü ve dördüncü şıklar ise, STK'ların işleyişleri sırasında karşı karşıya kaldıkları iki büyük soruna işaret etmektedir. Yukarıdaki sayfalarda STK'ların gelirleri ile ilgili bölümde yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, STK'ların ciddi anlamda kaynak ve donanım yetersizlikleri bulunmaktadır. STK'ların gelirlerinin yarısından fazlası, özellikle de dernekler sözkonusu olduğunda daha büyük bir oranı, personel, kira, elektrik, su, gaz gibi sabit harcamalara ayrılmaktadır. Bu da göstermektedir ki, STK'ların ciddi bir kaynak yetersizliği sorunu bulunmaktadır. Hatta, STK'ların % 63,2'sinin kirada olduğu ve % 66,7'sinin herhangi bir mülkünün olmadığı da dikkate alındığında, STK temsilcilerinin bu şıkkı işaretlemelerinin ne kadar haklı olduğu anlaşılacaktır.

STK'ların yeterince gelişmemelerinin temelindeki nedenlerden bir tanesi de, nitelikli personel ve uzmanlara sahip olmayışlarıdır. STK'lar bu şıkkı işaretleyerek, bu eksikliğin farkında olduklarını göstermişlerdir. Bugüne kadar, STK'ların yönetimleri ve faaliyetleri genel olarak amatör bir ruhla yürütülmüştür. Bu kuruluşlarda çalışanlar ya gerekli niteliklere ve tecrübelerine sahip olmamışlar ya da düzenli bir istihdama geçişte bu kuruluşları geçici bir istihdam basamağı olarak algılamışlardır.

Yasal ve bürokratik engeller ise, yukarıdaki problemlerin yanında görece olarak daha küçük bir sorun olarak algılanmaktadır. Vakıf ve derneklerin kuruluş işlemlerinden tutun, vergiden muaf olmalarına,

⁸⁶ Brinkerhoff, Smith, Teegen, *a.g.e.*, p. 59.

gayrimenkuller alıp satmalarına, mali denetimlerine, uluslararası ilişkilerine vb. kadar birçok alanda hem yasal hem de bürokratik engellerle karşılaştıkları bilinmektedir. Bu engellerin bir kısmı son yasal düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 27 : Aşağıdakilerden, Vakıfların / Derneklerin gelişimi için “engel” olarak gördüklerinizi önem sırasına göre numaralandırınız ?

	Dağılım	Yüzde
a) Kaynak / Donanım Yetersizliği	33	57,9
b) Nitelikli Personel / Uzman Eksikliği	24	42,1
c) İnsanların STK'lara Olan İlgisizliği	33	57,9
d) Yeterli Kamusal Sosyo-Ekonomik Politikalar	6	10,5
e) Ülkede Yaşanan Sosyo-Ekonomik Krizler	15	26,3
f) İşbirliği Yapılacak Kurumların Yetersizliği / İsteksizliği	15	26,3
g) Yasal ve Bürokratik Engeller	21	36,8
h) Toplumda STK Bilincinin Zayıf Oluşu	39	68,4
i) Diğer (Belirtiniz)	0	0

Gelişim açısından ülkemizdeki STK'ların Batılı gelişmiş refah ülkelerinin gerisinde kaldığı açık bir gerçektir. Ülkemizde, devlet, toplumsal yapı, hatta STK'ların kendisi, bu gelişimin önünde uzunca yıllar çok farklı şekillerde engel teşkil etmişlerdir. Bu ve benzeri konuların bir kısmına aşağıdaki şıklarda yer verilmiş ve STK'ların uygun gördükleri şıkları işaretlemeleri istenmiştir. En fazla tercih edilen şık % 68,4 oranıyla “b” olmuştur. STK'ların belki de en büyük eksikliklerinden bir tanesi “profesyonel yöneticiler”den mahrum oluşudur. Nasıl ki şirketlerin piyasa kurallarına uygun olarak işletilebilmeleri için konusunda uzman çok sayıda idari ve sözleşmeli personel istihdam ediliyorsa, benzer şekilde STK'ların da daha etkin ve etkili bir şekilde işletilebilmeleri için profesyonel yöneticilere ihtiyaç vardır. Ne yazık ki, bugün itibarıyla ülkemizde STK'larda çalışacak niteliklere sahip yeterli bir işgücü havuzu oluşmamıştır. Gelişmiş ülkelerde olduğunun aksine, bizde STK yöneticisi yetiştiren eğitim kurumları ya da sertifika programları yoktur.

En çok işaretlenen diğer iki şık “f ve e” şıklarıdır. Aslında bu iki şık, bünyesinde birbirine tezat fikirleri barındırmaktadır ve neredeyse benzer oranda tercih edilmişlerdir. % 57,9 oranında uygun bulunan “f” şıkkı, STK'ların devlet desteğinden uzak durması, kendi ayaklarının üzerinde durabilmesi gereğine işaret etmektedir. % 47,4 oranına sahip “e” şıkkı ise, STK'ların gelişiminde devletin maddi ve manevi desteğinin şart olduğu düşüncesini ileri sürerek, “f” şıkkının tam karşıtı bir tavır sergilemektedir. Hemen belirtilmelidir ki, aslında her iki düşüncenin de kendisine göre haklılık payı vardır. İlkini ekonomik bağımsızlığa vurgu yapması, kamu yararına çalışan özerk kuruluşlar olan STK'ları devletin güdümü ve hakimiyeti altına girmekten koruyacaktır. Ancak, günümüzde en gelişmiş ülkelerde Devlet-STK ilişkisi teşvik edilirken ve son derece ileri boyutlarda gerçekleştirilirken, ülkemizde STK'lar devletten uzak dursun demek yanlış olacaktır. STK'ların çoğalması ve faaliyetlerinin artması isteniyorsa, devletin bu kuruluşlara acil olarak maddi ve manevi destek vermesi gereklidir.

Son yıllara kadar, Türkiye'nin devletçi (etatizm) bir karaktere sahip olduğu, bu özelliği nedeniyle, gözetim ve denetimi altında olmayan sosyal gruplara, kurumlara ve her çeşit örgütlenmelere şüpheyle yaklaştığı bilinmektedir. Bu müdahaleci ve şüpheli yaklaşım, ülkemizde STK'ları sayıca az, nitelik olarak da yüzeysel bırakmıştır.

Türkiye, 1980'li yıllara kadar oldukça “güçlü bir devlet geleneği”ne sahip olmuştur. Bunun STK'lar açısından anlamı, devletin sivil toplumu ve dolayısıyla gönüllü sektörü dışlaması, tek hakim unsur olmasıdır. Bu yapı, yeni aktörlerin, yeni mantalitenin ve daha güçlü demokrasi arayışlarının devreye girmesiyle 1980'li yıllardan itibaren değişmeye başlamıştır. Ancak, aradan geçen yaklaşık 30 yıla rağmen, Türkiye hala sivil toplum açısından arzu edilen düzeye gelememiştir.

Devletin STK'lara yönelik şüpheliği, özellikle de etnik ve dini guruplarca kurulanlara yönelik olmak üzere, hala devam etmektedir. Ancak, AB üyeliği sürecinin önemli katkısıyla, hem devlet otoriteleri hem de halk nezdinde sivil toplum kuruluşlarının kabul edilirliliği giderek artmaktadır. Yasal zeminde, sosyal yapıda ve mantalitede

ortaya çıkan gelişmeler, giderek STK'ların gelişmesi için daha uygun zemin oluşturmaktadır⁸⁷.

**Tablo 28 : Aşağıdakilerden hangisi sizin düşüncenize uygundur ?
(Birkaç tanesini işaretleyebilirsiniz)**

	Dağılım	Yüzde
a) Sivil toplum hizmetlerinde gönüllülük esastır, STK'larda çalışanlar ücretsiz çalışmalıdır	24	42,1
b) STK'ların yeteri kadar gelişebilmesi için "profesyonel yöneticiler" istihdam edilmelidir	39	68,4
c) Ülke sosyo-ekonomik açıdan geliştikçe STK'ların da gelişmesi kaçınılmazdır	27	47,4
d) Sosyo-ekonomik koşullar uygun olmazsa da, STK'lara bir engel teşkil etmez	6	10,5
d) Küreselleşme ve liberalizm, STK'ların gelişiminde önemli bir etkidir	6	10,5
e) STK'ların desteklenmesinde devletin maddi ve manevi desteği şarttır	27	47,4
f) STK'lar, devlet desteği olmaksızın ayakta durabilmelidirler	33	57,9
g) STK'ların başarılı olmasında dinin ve geleneksel değerlerin çok önemli rolü vardır	27	47,4
h) STK'ların ortaya çıkışları dini değerlerle irtibatlı olsa da, bugün için bunun herhangi bir önemi kalmamıştır	9	15,8
i) STK'ların ülkemizde bugüne kadar yeterli düzeyde ilgi görememelerinin temelinde, onların geçmişe dayalı dini ve geleneksel değerlere dayalı olmaları bulunmaktadır	3	5,3
j) Ülkemizde geçmişte var olan vakıf türü STK'lar ile günümüzdeki STK'lar karakteristikleri bakımından birbirlerinden farklıdır	9	15,8
k) Diğer (Belirtiniz)	3	5,3

Sorunun şıklarını incelemeye geri dönecek olursak, "c ve g" şıklarının da önemli oranda işaretlendiği anlaşılmaktadır. "c" şıkkı, ülkenin sosyo-ekonomik gelişimi ile STK'ların gelişimi arasında bir paralellik kurmakta, bu görüş ankete katılan STK'lar tarafından da % 47,4'lik oranla paylaşılmaktadır. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise, STK'ların başarılı olmasında dini ve milli değerlerin çok önemli rolünün bulunduğunu ifade eden "g" şıkkının da yüksek bir orana (% 47,4) sahip olduğudur.

6. Toplum ve Devlet Tarafından STK'lara Verilen Desteğin Boyutları

Aşağıdaki 7 soruda, STK temsilcilerine STK'ların içinde bulunduğu ortama ilişkin sorular sorulmuştur.

a. STK'lara Yönelik Toplumsal Desteğin Boyutları

Ülkemizde genelde STK'ların toplumda sahip olduğu role ilişkin bilinç, henüz yeteri düzeyde gelişmemiştir. Bunu yapılan çalışmaların birçoğunda görmek mümkündür. Gerçekten de, özellikle hayırseverlik düşüncesi sonucunda ortaya çıkan sosyal yardımlar ya da başka bir ifadeyle yoksullara yardım konusu incelendiğinde, ülkemizde insanların genelde bu yardımları "bireyden bireye" yapmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. Sosyal yardımın STK'lar aracılığıyla gerçekleştirilmesi yönünde henüz bir bilinç oluşmamıştır.

Ankette, yardımlarınızı ihtiyaç sahiplerine nasıl ulaştırmayı tercih edersiniz diye sorulduğunda, cevaplayanların % 86,9'unun ihtiyaç sahiplerine bizzat kişisel olarak ulaşmayı tercih ettikleri görülmektedir. Yalnızca % 11,5'lik bir gurup, yardımların STK'lar aracılığıyla ulaştırılmasını uygun gördüklerini ifade etmiştir. (Kişiler yardımda bulunurken öncelikli olarak, akraba, komşu ve aynı bölgedeki insanları tercih etmekte; bu kişilerin öncelikli olarak eğitim, sağlık ve beslenme gereksinimleri için bağışta bulunmayı tercih etmektedir). Bağışların STK'lar aracılığı yerine doğrudan doğruya gerçekleştirilmesinin iki

⁸⁷ Göymen, *a.g.e.*, pp. 213–215, 225.

nedeni, bağışların “düzensiz (anlık, kendiliğinden ve ihtiyaç görüldüğünde) ve küçük boyutlu” bir şekilde ortaya çıkmalarıdır⁸⁸.

Aslında Türkiye’de STK’lara karşı olan bu ilgisizlik, 1980’li yıllardan itibaren dünyada ortaya çıkan değişim ve dönüşümün toplumsal düzeyde henüz farkına varılmadığına işaret etmektedir. 1945-1980 yılları arasında öncelikle tüm Batılı gelişmiş ülkelerde ve ardından da dünyanın geri kalan ülkelerinde ortaya çıkan “sosyal devlet” ya da “refah devletleri”, 1980’lerle birlikte önemli ölçüde güç kaybına uğramıştır. Bu ülkelerde, küreselleşme ile birlikte hayırseverlik ve sosyal adalet artık devletin bir görevi olmaktan uzaklaşmaya başlamış, bu alandaki boşluğu, devletin de bilinçli yardımı ve desteği ile, sivil toplum kuruluşları dediğimiz kuruluşlar doldurmaya başlamıştır. Bu ülkelerde zaman içinde STK’ların toplum içindeki oranı giderek artmış, bu konuda toplumsal bir bilinç oluşmuştur.

“STK’ların günümüzde önem ve etkinlikleri artıyor mu” sorusuna muhatap olan STK’ların hepsi, günümüzde önem ve etkinliklerinin giderek arttığına inanmaktadırlar. Soruyu cevaplayanların % 66,7’si bu soruya gönül rahatlığı içinde “evet” derken, % 33,3’ü ise hala bir takım çekincelere sahip olduğundan “kısmen” yanıtını vermiştir. Hayır diyen hiçbir STK bulunmamaktadır.

Tablo 29 : Sizce, günümüzde sivil toplum kuruluşlarının önemi ve etkinliği giderek artıyor mu?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	36	63,2	66,7
Kısmen	18	31,6	33,3
Hayır	0	0	0
Toplam	54	94,7	100,0
Cevapsız	3	5,3	

⁸⁸ Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 85, 88, 90.

Ne var ki, bu soru aşağıdaki 3 soru ile birlikte ele alındığında ortaya önemli bir tezat çıkmaktadır. Bu sorudaki iyimserliğin aksine, aşağıdaki üç soruda STK’ların öneminin ve etkinliğinin artması için henüz gerekli ortamın oluşmadığı, ne toplumdaki ne de devletten beklenen desteğin yeterli düzeyde sağlanamadığı anlaşılmaktadır.

Bu sorular, Türkiye’deki bir gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde toplum ve devlet tarafından STK’lara verilen destek ne kadar fazlaysa, ülkemizde de bir o kadar azdır. Bugün dahi, STK’lara hak ettiği önem ve değer verilmemektedir.

STK’ların toplum tarafından yeterince desteklenip desteklenmediğini ölçmeyi amaçlayan otuzuncu soruya yalnızca 6 STK (% 10,5) “evet” diyebilmiştir. Oldukça büyük bir kısmı (% 63,2) toplumun desteği konusunda ne evet ne de hayır diyemediği için “kısmen” seçeneğini işaretlemeyi uygun bulmuştur. “Hayır” diyenlerin oranı ise % 26,3’dür.

Tablo 30 : Sizce, ülkemizde sivil toplum kuruluşları toplum tarafından yeteri kadar destekleniyor mu?

	Dağılım	Yüzde
Evet	6	10,5
Kısmen	36	63,2
Hayır	15	26,3
Toplam	57	100,0

Ankete katılan STK’lara, ülkemizde insanlarımızın vakıf ve derneklere yeteri düzeyde ilgi göstermeyişlerinin nedenleri sorulduğunda, cevap olarak en fazla tercih edilen seçenekler “g, f, a ve b” olmuştur. “g şıkkı”, Türkiye’deki bir yanlışa işaret etmekte ve devlete olan bağımlılığa vurgu yapmaktadır. İnsanların bir kısmı, her şeyi devletten beklemekte, paternalizmin bir sonucu olan “devlet baba” anlayışı ülkemizde hala güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Aslında, devlet, gelişmiş ülkelerde de herhangi bir yardıma ve hizmete muhtaç duruma gelen vatandaşların kapısını ilk çaldıkları kurumdur. Devlet halen önemli ölçüde bu işlevlerini yerine getirmektedir. Ancak,

1980'lerden itibaren gelişmiş ülkelerde Devlet-STK ilişkisi çok ileri düzeylere ulaşmıştır. Devlet, önceden kendisinin yürüttüğü birçok hizmeti ve yardımı, daha etkin ve düşük maliyetli olması amacıyla STK'lar aracılığıyla gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Dolayısıyla burada devletin yardımı çok önemlidir; ancak, yardımı bizzat mı yaptığı, yoksa STK'lar aracılığıyla mı yaptığı önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizzat yapması 1980 öncesi dönemin koşullarına daha uygundur; günümüzde tercih edilen model, yardım ve hizmetlerin STK'lar aracılığıyla sunulmasıdır⁸⁹.

“f şikkı”, bir gerçeğe işaret etmekte ve doğruluğu ankete katılan STK'lar tarafından da kabul edilmektedir. STK'ların faaliyetlerinin ve etkinliklerinin yetersiz olması, kendilerini topluma yeterince tanıtmalarını ve toplumdan destek bulmalarını (bağış ve yardım) engellemektedir. Bu şekilde bir kısır döngü sürüp gitmektedir. Tanınırlıktaki eksiklik karşımıza “a şikkını” çıkarmaktadır. Kendisini yeterince tanıtamayan STK'lar, kamuoyunda işlevsel olmayan kuruluşlar olarak algılanmaktadır. Öte yandan, “b şikkı” ise güvenilirlikteki eksikliğe dikkat çekmektedir. Kamuoyunda, STK'ların toplum çıkarları yerine kendi çıkarlarını ve yöneticilerinin menfaatlerini önplanda tuttuğuna dair bir kanaat vardır. Bu kanaati, bu şikkı işaretleyerek STK'lar da doğrulamış olmaktadır.

⁸⁹ Özdemir, “Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGG) ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü”, *a.g.e.*, s. 145-146.

Tablo 31 : Cevabınız “Hayır” ise, insanların ülkemizde Vakıflara / Derneklere yeterli düzeyde ilgi göstermeyişlerinin nedenleri nelerdir ? (Birkaç tanesini işaretleyebilirsiniz)

	Dağılım	Yüzde
a) Bu kuruluşların işlevsel olmadıkları düşünülmektedir	21	36,8
b) Toplumsal çıkar yerine kurumun çıkarının ya da yöneticilerin kendi çıkarlarının önplanda tutulduğuna inanılmaktadır	21	36,8
c) Bu kuruluşların bir kısmının uluslararası kaynaklı gizli faaliyetler yürüttükleri ve bu nedenle güvenilirmez oldukları düşünülmektedir	9	15,8
d) Din ve gelenekleri arka plana iten STK'ların varlığı rahatsızlık vermektedir	6	10,5
e) Devletin STK'lara kuşkulu bakışı topluma da yansımaktadır	12	21,1
f) STK'lar Türkiye’de kendilerini topluma yeteri kadar tanıtamamaktadır	24	42,1
g) Kendi kendine organize olarak çözüme ulaşma yerine, Türkiye’de birçok hizmetin devletten beklenmesi geleneği halen güçlü bir şekilde devam etmektedir	27	47,4
h) Vakıf geleneği bu ülkede bilinçli bir şekilde zayıflatılmıştır, o yüzden toplumda güçlü bir temelden yoksun kalmıştır	18	31,6
i) Türkiye’nin, gelişmiş ülkelerin refah düzeyine ve sosyo-kültürel yapısına sahip olamayışı, STK'ların güçlenmesini engellemektedir	18	31,6
j) Diğer (Belirtiniz)	3	5,3

b. STK'lara Yönelik Devlet Desteğinin Boyutları

Devlet-STK ilişkisine yönelik aşağıdaki soru, STK'ların mevcut durumu ve geleceği açısından çok kaygı vericidir. Soruyu yanıtlayan STK'ların hiçbirisi, devlet (merkez ve yerel idare) tarafından destek gördüğünü net bir şekilde “evet” diyerek ifade edememektedir. STK'ların % 52,9'u devletin STK'ları desteklemediğini belirtirken, % 47,1'i ise, bu desteğin yeterli düzeyde olmadığı konusunda hemfikirdir.

STK'ların en fazla gelişmiş olduğu toplumlarda, devlet desteğinin ve Devlet-STK işbirliğinin yaşamsal bir öneme sahip olduğu, ilgili literatüre katkıda bulunan tüm yazarlar tarafından vurgulanmıştır. Bu ülkelerde, STK'ları engelleyici değil, önünü açıcı, onları geliştirici politik bir ortam da mevcuttur.

Bir ülkenin sahip olduğu negatif politik kültür, gerçekten de, STK'ların önündeki birinci engeldir. Bugün için büyük bir dönüşüm süreci içerisinde olan Türkiye'nin politik kültürü, uzunca yıllar devleti her şeyin üzerinde görmekte ve onu adeta kutsamaktaydı. Böyle bir yapıda devlet, sivil toplumun ve de STK'ların gelişimine soğuk bakmış, mevcut kuruluşlara şüpheyle yaklaşmıştı. Mevcut STK'ların büyük çoğunluğu ise, devletin denetiminden geçmiş, onun güvenini kazanmış, gerekli sadakati göstermiş olan az sayıda kuruluşlardı⁹⁰.

Devletin desteği ile ilgili bu soruya STK'ların evet diyememesi, kamunun STK'lara maddi destek sağlamadığı, STK'lardan hizmet satın almadığı, bazı hizmetleri STK'lar aracılığıyla gerçekleştirmediği, politikaların oluşumunda STK'ların da katkıda bulunmalarına olanak sağlamadığı, zaman zaman STK'lara görüş sormadığı, STK'ların sunduğu görüşleri dikkate almadığı, vb. anlamlarına gelmektedir.

Tablo 32 : Sizce, ülkemizde sivil toplum kuruluşları merkezi / yerel kamu aygıtı tarafından yeteri kadar destekleniyor mu?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	0	0	0
Kısmen	24	42,1	47,1
Hayır	27	47,4	52,9
Toplam	51	89,5	100,0
Cevapsız	6	10,5	

⁹⁰ Göymen, *a.g.e.*, p. 226.

Çarkoğlu tarafından gerçekleştirilen daha büyük ölçekli araştırmada, devletle işbirliği gerçekleştiren STK'ların oranı biraz daha fazla çıkmıştır (% 55,8). Devlet-STK işbirliğinin en üst düzeyde olduğu devlet aygıtı belediyelerdir. Daha sonra sırasıyla ilçe milli eğitim müdürlükleri, valilikler, kaymakamlıklar, müftülükler vb. gelmektedir⁹¹.

c. Son Yasal Değişiklikler ve AB'ye Katılım Sürecine Bakış

"Evet" şikkının işaretlenmediği bir diğer soru da, STK'larla ilgili son yasal değişikliklerin yeterli olup olmadığına ilişkin STK'ların görüşlerini öğrenmeye yöneliktir. Soruya cevap verenlerin % 47,1'i, AB uyum süreci kapsamında gerçekleştirilen son değişiklikleri yeterli bulmazken, % 52,9'u bu değişikliklere nispeten olumlu yaklaşmaktadır.

Son yıllarda, benimsenen liberal değerlerin ve AB'ye giriş sürecinin de etkisiyle, devletin STK'lara yönelik tutumu değişmiş, STK'ları olumlu yönde etkileyen bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu düzenlemelerin olması gerektiği gibi bütün maddeleriyle uygulamaya giremediği de ifade edilmektedir.

Tablo 33 : Sizce, Vakıf / Derneklerle ilgili son yasal değişiklikler dahil, düzenlemeler yeterli midir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	0	0	0
Kısmen	27	47,4	52,9
Hayır	24	42,1	47,1
Toplam	51	89,5	100,0
Cevapsız	6	10,5	

Bugüne kadar STK'ların yeteri düzeyde desteklenmediği Türkiye'de, AB'ye katılım sürecinin STK'ların gelişimine olumlu bir katkısının bulunup bulunmayacağını tespit etmeye yönelik olarak sorulan aşağıdaki soruya, anketi cevaplayan STK'ların hepsi AB

⁹¹ Çarkoğlu, *a.g.e.*, s. 155-160.

sürecinin olumlu katkısının bulunacağı şeklinde cevap vermiştir. AB'nin olumlu katkısının olmayacağını düşünen hiçbir STK yoktur. Soruyu cevaplayanların yarısı (% 50), AB'ye katılım sürecinin birçok konuda olduğu gibi STK'ların gelişimi konusunda da olumlu katkısının bulunacağı anlamına gelen "evet" şıkkını işaretlerken, geri kalan yarısı da (% 50) yine olumlu anlam içeren "kısmen" seçeneğini tercih etmiştir. Bu da göstermektedir ki, AB uyum süreci, STK'ların gelişimi açısından çok yararlı olacaktır.

Tablo 34 : Sızce, AB'ye katılım süreci, sivil toplum kuruluşlarının gelişimine olumlu bir katkıda bulunacak mıdır ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	24	42,1	50,0
Kısmen	24	42,1	50,0
Hayır	0	0	0
Toplam	48	84,2	100,0
Cevapsız	9	15,8	

7. STK'ların Sosyal Politika Yaklaşımları

Aşağıdaki sorular, Türkiye'deki STK'ların varlığı ve geleceği açısından çok kritik bir öneme sahiptir. Küreselleşme sonrası dünyada toplumun gereksinim duyduğu sosyal yardımların ve sosyal refah hizmetlerinin sağlanması bakımından bir değişim yaşanmaktadır.

Devletler, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, uzunca bir süre tek başlarına vatandaşlarının sosyal refah gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştır. Ancak, 1980'lerden itibaren özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde sosyal politikanın sağlanmasında yeni bir yöntem olarak STK'lar ilgi görmeye başlamış, adeta yeniden keşfedilmişlerdir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve STK'lar arasında hizmet paylaşımı ortaya çıkmış, devletin, gönüllü kuruluşlarla ileri düzeyde işbirliği

yaptığı gözlenmiştir. Devlet, bazı hizmetleri üretmek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmiştir⁹².

Bu tercihte, STK'ların daha esnek ve desentralize yapılarıyla, devlete göre bu tür hizmetleri daha ucuz ve daha etkin bir şekilde sağlayabilmesi yatmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan neo-liberal akım, devleti verimsiz ve etkinsizlikle suçlayarak, diğer birçok alanla birlikte sosyal politikadan da çekilmeye zorlamış, bunun sonucunda STK'lar nitelik ve nicelik olarak yeniden gelişmeye başlamıştır⁹³.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan ve devletin sosyal politikadaki görevlerini önemli ölçüde STK'lara devretmesine yol açan değişim süreci, günümüz itibarıyla Türkiye'de yaşanmadığı gibi, ülkemizdeki STK'lar böyle bir değişimden neredeyse haberdar dahi değildirler ve hatta kendilerinin kaderlerini değiştirecek böyle bir değişime karşı istekli bile değildirler. Aşağıdaki iki soru, ne yazık ki, ülkemiz STK'larının kaderleri karşısında boyunlarını önlerine eğdikleri, kaderlerini değiştirmek amacıyla hiçbir gayret ve teşebbüs göstermediklerini açık bir dille anlatmaktadır.

Otuzbeşinci soruyu cevaplayan STK'ların % 33,3'ü, gelişmiş dünya ülkelerinde yaşananın aksine, devletin üstlenmiş olduğu sosyal görevlerin STK'lara devredilmesine "hayır" cevabı vermektedirler. Böyle bir yapısal dönüşüme "evet" diyenlerin oranı sadece % 11,1'dir. Geri kalan büyük çoğunluk ise (% 55,6), net bir cevap vermekten kaçınarak, böyle bir görev devrinin olabileceğini düşünmektedir. ABD gibi gelişmiş ülkelerde, STK'ların büyük çoğunluğu, devletin sosyal yardım ve sosyal refah ve hizmetlerdeki rolünü gönüllü sektöre devretmesini desteklemektedir, hatta bunun için çaba sarfetmektedir. Devletin bu görevlerini devrettiği ülkelerde, STK'lar nitel ve nicel olarak gelişmektedir.

⁹² Uslu, *a.g.e.*, s. 8-10.

⁹³ Özdemir, "Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: 'Refah Karması' ve Refah Sağlayıcı Kurumlar", *a.g.e.*, s. 109.

Dolayısıyla, ülkemizde STK'ların gelişmesini arzulayanların bu değişime sıcak bakmaları ve STK'ların artan oranda sosyal politikada rol üstlenmesini desteklemeleri şarttır. Özellikle, kendilerini ilgilendiren böyle bir konuda, dünyadaki genel trendin aksine, STK'ların bile hala devlet merkezli bir algılamaya sahip olduğu bir ülkede, fazla yapacak bir şey olmayacaktır. Büyük bir olasılıkla, STK'lar bu görevleri devletten daha iyi yapamayacaklarını düşünmekte, bu konuda kendilerine güven duymamaktadırlar.

Tablo 35 : Sizce, devletin yürüttüğü sosyal görevler STK'lara devredilmeli midir ?

	Dağılım	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	6	10,5	11,1
Hayır	18	31,6	33,3
Olabilir	30	52,6	55,6
Toplam	54	94,7	100,0
Cevapsız	3	5,3	

Bir sonraki soru da, Türkiye'deki STK'ların kendilerine biçtiği roller ve STK'ların duruşu açısından önemlidir. STK'ların bu soruya ve şıklarına verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır ki, ülkemizdeki STK'lar küreselleşme sonrasında gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan çağdaş STK'lardan oldukça farklıdır. Bizdeki STK'lar genelde kendileri için aşağıdaki sosyal görevlerden yalnızca bir tanesini uygun görmektedirler. Tabloya bakıldığında, çok ufak bir farkla (% 57,9'a karşı % 42,1), "yoksullara ve muhtaçlara yönelik aynı ve nakdi sosyal yardımlar" başlığını taşıyan sosyal görevin, devletin yanında STK'lar tarafından da uygun bir şekilde yerine getirilebileceğine inanılmaktadır. Bunun dışında, tabloda belirtilen diğer altı farklı görevin en iyi şekilde devlet tarafından yerine getirileceği düşünüldüğünden, anketi cevaplayan STK'ların üçte ikisi, bu zamana kadar olduğu gibi, bundan sonra da bu hizmetlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesini daha yararlı bulmaktadırlar.

Daha geniş bir şekilde ifade edilirse, başta çocuklara, yaşlılara, özürülere yönelik koruyucu sosyal hizmetler ve sağlık hizmetleri olmak üzere, kadınlara yönelik sosyal hizmetler ve de eğitim ve öğretim hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi STK'lar tarafından desteklenmektedir. Bu sosyal refah hizmetlerinin devlet tarafından gerçekleştirilmesinin desteklenmesi, bir bakıma STK'ların dünyadaki gelişmelerden kopuk olduklarını, uluslararası gelişmeleri yakından takip etmediklerini ve kaderlerini değiştirecek fikri dönüşüme hazır olmadıklarını ortaya koymaktadır. Oysa, gelişmiş ülkelerde devletlerin bu hizmetlerin sunumundaki rolü giderek azalmaktadır. ABD'de ülkenin en iyi hastaneleri ve üniversiteleri de dahil olmak üzere sağlık kuruluşlarının ve üniversitelerin büyük çoğunluğu, aile ve çocuklara yönelik çok sayıda sosyal hizmet kuruluşları, yerel kalkınma ve yoksullukla mücadele kuruluşları vb. STK'lar tarafından yürütülmektedir⁹⁴. STK'ların sosyal politikadaki payı gün geçtikçe artmaktadır. Bu oran bugün için % 40'ları aşmış durumdadır.

Her iki tablo ile ilgili olarak ilginç olan bir nokta, yukarıdaki tabloda sosyal görevlerin STK'lara devredilmesini isteyen gönüllü kuruluş temsilcilerinin neredeyse yarısının, aşağıdaki seçeneklerin çoğunda (eğitim ve sağlık hizmetlerinde tamamen), bu hizmetlerin devlet tarafından yerine getirilmesini daha uygun bulduğu ve cevabını bu yönde kullandığı, karşılaştırmalı bir analiz yapıldığında ortaya çıkmaktadır. Tam aksine, sosyal görevleri devlet daha iyi yapar diyen gurup içinden de önemli bir miktar STK temsilcisinin, aşağıdaki hizmetler sözkonusu olduğunda (özellikle sosyal yardım, eğitim ve sağlık), STK'ların da bu hizmetleri daha iyi yapacağı kanaatine sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle, soruları cevaplayan STK temsilcilerinin kafalarının karışık olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

⁹⁴ Salamon, "The Resilient Sector: The State of Nonprofit America", *a.g.e.*, pp. 3-61.

Tablo 36 : Devlet, aşağıdaki sosyal görevleri “kendisi mi yaparsa”, yoksa bu hizmetlerin sürdürülmesini “STK’lar eliyle” mi gerçekleştirirse ülke ve hizmet alıcılar / yararlanıcılar açısından daha faydalı olur ?

	DEVLET		STK	
	Dağılım	%	Dağılım	%
Yoksullara / Muhtaçlara Yönelik Ayni ve Nakdi Sosyal Yardımlar	24	42,1	33	57,9
Çocuklara Yönelik Koruyucu Sosyal Hizmetler	39	68,4	18	31,6
Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler	39	68,4	18	31,6
Kadınlara Yönelik Sosyal Hizmetler	36	63,2	21	36,8
Özürllülere Yönelik Sosyal Hizmetler	39	68,4	18	31,6
Eğitim ve Öğretim Hizmetleri	36	63,2	21	36,8
Sağlık Hizmetleri	39	68,4	18	31,6

Sosyal yardımı ve sosyal hizmetleri en iyi şekilde devletin sağlayabileceği yönünde Türk toplumuna hakim olan kanaat, yalnızca STK'lara değil, toplumun tümüne hakimdir. Çarkoğlu tarafından gerçekleştirilen bir araştırmanın da teyid ettiği gibi, Türkiye’de sosyal yardımın öncelikle devletin bir görevi olduğu düşünülmekte (38,2), ardından görevin bireysel olarak varlıklı vatandaşların görevi olduğu belirtilmekte (% 30,9), bu konuda STK’ların bir fonksiyon üstleneceği konusuna ise neredeyse hiç yer verilmemektedir (% 5,4). Dolayısıyla, bireylerin düşüncelerinde, STK’ların sosyal yardımdaki rolleri öncelikli olmadığından, ifade edilebilir ki, bu kişiler kendi bağışlarını gerçekleştirirken STK’ların aracılığını düşünmemektedirler.

Tablo 37 : Sizce, yoksullara yardım kimin görevidir ?

	Yüzde
Devletin	38,2
Hali Vakti Yerinde Vatandaşların	30,9
Tüm Vatandaşların	20,9
STK’ların	5,4
Dindar Vatandaşların	4,2
Belediyelerin	0,2
Diğer	0,1

Kaynak: Ali Çarkoğlu, “Türkiye’de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler”, *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, (editör): Davut Aydın, Murat Çizakça, Ali Çarkoğlu, Fatoş Gökçen, İstanbul: TÜSEV Yay., 2006, s. 85.

SONUÇ

Çok uzun zaman boyunca, hem bilimadamları hem de kamu yetkilileri, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, filantropi, kâr gütmeyen kuruluşlar, sosyal sermaye gibi kavramlara fazla önem vermemiş, daha ziyade piyasalar ve kamu politikaları vb. konular üzerine yoğunlaşmışlardır. STK’larla ilgili konular uzun zaman boyunca önemsiz bir konu olarak algılanmıştır. Ancak, bu algılama biçimi 1980’li yıllardan itibaren olumlu yönde değişmeye başlamış, STK’lar adeta yeniden keşfedilmişlerdir.

Bugün itibariyle, dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde STK’lar en temel ekonomik ve sosyal güçlerden birisi haline gelmiştir. Bundan dolayı, artık hem yerel, hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde ele alınan politikaların hepsinde STK’lar da göz önünde tutulmaktadır. STK’ların öneminin artmasıyla birlikte, literatürde de STK’larla ilgili çok sayıda yayın yapılmaya başlanmıştır.

Hatta, son 30-35 yıldır STK’lar “piyasa” ve “devlet” arasında orta bir yol olarak görülmeye başlanmış ve “üçüncü sektör” olarak adlandırılmıştır. Öyle ki, gelişmiş bazı ülkelerde STK’lar, kamu sektörü tarafından sağlanan refah hizmetlerine bir alternatif olarak dahi

görülmüştür. Bu ülkelerde devletin görevi, STK'ları engellemek, onlara karşı şüpheyle yaklaşmak değil, onların önünü açmak, onların gelişimine katkı sağlayacak ortamlar oluşturmak olmuştur.

Dünyada STK'lar lehine çok olumlu gelişmeler yaşanırken, ne yazık ki aynı atmosferin ülkemizde de geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Hem konu ile ilgili literatürün incelenmesinden, hem de bu makale için gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen gerçek, ülkemizdeki STK'ların büyük çoğunluğunun, tüzüklerinde yazılı bulunan amaçlarını dahi yerine getirmede oldukça zorlandıkları yönündedir.

Esas olarak başış ve yardımlara bağımlı olan, herhangi bir iktisadi teşebbüse sahip olmayan, mal varlığı bulunmayan, kira, tahvil, bono, hisse senedi gibi geliri olmayan STK'lar, idari ve mali açıdan sağlam bir yapı oluşturamamakta, bunların birçoğu, maddi yetersizlikler nedeniyle yeteri kadar faal olamadıklarından hergün STK merkezini açık dahi tutamamaktadırlar. Mali açıdan ortaya çıkan bu zayıf görüntü, STK'ların büyük çaplı faaliyetlere kalkışmasını da engellemektedir.

Bir yandan gelir elde etmede sıkıntı yaşayan STK'lar, bir yandan da yüksek olmayan gelirlerinin daha fazla kısmını kiraya, personele ve diğer sabit giderlere ayırmak zorunda kalmaktadır.

STK'ların karşı karşıya kaldığı olumsuz maddi koşullar yanında, STK'ların gelişiminin önünde bir yandan devletin, bir yandan toplumun, hatta bir yandan da STK'ların kendilerinin uzunca yıllar engel teşkil ettiği ve etmeye de devam ettiği görülmektedir.

Türkiye'de Devlet-STK ilişkisi yeterince gelişmemiştir ve bunun en büyük sorumlusu devletin kendisidir. Devlet, uzunca yıllar devletçi bir mantalitenin gereği olarak STK'ların varlığına soğuk bakmış, onların gelişimlerini istememiş, mevcut STK'ları sıkı kontrole tabi tutmuş, onlara şüpheyle yaklaşmıştır.

STK'ların gelişmiş olduğu Batılı refah ülkelerinde, canlanmanın temelinde Devlet-STK işbirliği bulunmaktadır. Bu ilişkinin olmaması, kamunun STK'lara maddi destek sağlamadığı, STK'lardan hizmet satın

almadığı, bazı hizmetleri STK'lar aracılığıyla gerçekleştirmediği, politikaların oluşumunda STK'ların da katkıda bulunmalarına olanak sağlamadığı, zaman zaman STK'lara görüş sormadığı, STK'ların sunduğu görüşleri dikkate almadığı, vb. anlamlarına gelmektedir.

Diğer yandan, STK'ların ülkemizde toplumsal desteği de bulunmamaktadır. Toplumda bugüne kadar bir STK bilinci oluşmamıştır. Devlet baba anlayışı o kadar gelişmiştir ki, günümüzde dahi toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesinde bu görevin devlete ait olduğu, devletin görevini tek başına gerçekleştirmeyi sürdürmesi gereği ifade edilmektedir. Hatta, ankette Üsküdar'da faaliyet gösteren 57 STK temsilcisine sorulan bir soruda, sıralanan bazı sosyal görevleri STK'ların daha iyi yaptığı, o yüzden bu görevleri devlet yerine STK'lar tarafından üstlenilmesi gerektiğini ifade eden STK temsilcilerinin oranı ancak % 5,8 olmuştur.

Tüm bunlara rağmen, STK'ların gelişimi açısından ümitvar olmak gerekir. Ülke ekonomisinin giderek gelişmesi, AB üyeliği sürecinin varlığı v.b nedenlerle, hem devlet hem de halk nezdinde sivil toplum kuruluşlarının kabul edilirliliği giderek artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ali, A. Kazım Kırtış, Mehmet Marangoz, Ali Şahin Örnek (Editör), *V. Uluslararası STK'lar Kongresi Bildiriler Kitabı*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., 2008.
- Anheier, Helmut K. and Regina A. List, "NGOs (Non-Governmental Organizations)", *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-Profit Sector*, New York: Routledge Publ., 2005.
- ATO, *AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası*, Ankara: ATO Yay., 2004, (Çevrimiçi): <http://195.155.145.1/turkce0index10.html>, 02.11.2004.
- Aydın, Davut, Murat Çizakça, Ali Çarkoğlu, Fatoş Gökçen (editör), *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, İstanbul: TÜSEV Yay., 2006.
- Brinkerhoff, Jennifer M., Stephen C. Smith and Hildy Teegen, "Beyond the 'Non': The Strategic Space for NGOs in Development", *NGOs and the Millennium Development Goals: Citizen Action to Reduce Poverty*, Edited by: Jennifer M. Brinkerhoff, Stephen C. Smith and Hildy Teegen, New York: Palgrave Macmillan Publ., 2007, pp. 53-80.
- Burlingame, Dwight F., (editor), *Philanthropy in America : A Comprehensive Historical Encyclopedia*, Vol.: 1, California: ABC-CLIO Publ., 2004.
- Copley, Paul A., "Effects of Nonprofit Organization Wealth and Efficiency on Private Donations to Large Nonprofit Organizations", *Research in Governmental and Nonprofit Accounting*, Vol.: 11, 2004, pp. 71-91.
- Çalışkan, Abdülkerim, "Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2001.
- Çarkoğlu, Ali, "Türkiye'de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler", *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, (editör): Davut Aydın, Murat Çizakça, Ali Çarkoğlu, Fatoş Gökçen, İstanbul: TÜSEV Yay., 2006.
- Çevik, Hasan Hüseyin, "Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 418, Mart 1998, s. 109-122.
- Didier, Fouarge, *Costs of Non-Social Policy: Towards an Economic Framework of Quality Social Policies - and the Costs of Not Having Them*, Report for the Employment and Social Affairs DG, January 2003, pp. 1-49.
- DPT, *Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yay., 2001.

- Easterly, Lisa, and Paul Miesing, "NGOs, Social Venturing, and Community Citizenship Behavior", *Business & Society*, April 2008, p. 1-27, (Çevrimiçi): <http://www.albany.edu/~pm157/research/NGOs,%20Social%20Venturing,%20and%20Community%20Citizenship%20Behavior.pdf>, 18.02.2009.
- Ersöz, Halis Yunus, "Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 2000.
- Ertem, Adnan, "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Fremont-Smith, Marion R., "The Nonprofit Sector in the Twenty-First Century", *Governing Nonprofit Organizations: Federal and State Law and Regulation*, Massachusetts: Harvard University Press, 2004.
- Göymen, Korel, "The Evolving State-Third Sector Relations in Turkey: From Subservience to Partner Status?", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, pp. 212-229.
- Güloğlu, Tuncay, "Genel Olarak ve Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ, SBE, 1998.
- Henriksen, Lars Skov, Thomas P. Boje, Bjarne Ibsen and Inger Koch-Nielsen, "Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why 'Changing the Welfare Mix' Means Different Things in Different Contexts", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York, Routledge Publ., 2008, pp. 69-86.
- Jenei, György, and Eva Kuti, "The Third Sector and Civil Society", *The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges*, Edited by: Stephen P. Osborne, New York: Routledge Publ., 2008, pp. 9-25.
- Keyman, E. Fuat, *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha*, Ankara: STGM Yay., 2006.
- Koray, Meryem, "Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı", *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, İstanbul: SODEV-TÜSES Yay., 2003, s. 93-113.
- Kozak, İbrahim Erol, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yay., 1994.
- Kuhnle, Stein and Matti Alestalo, "Growth, Adjustments and Survival of European Welfare States", *Survival of the European Welfare State*, y.y.: Routledge Publ., 2000, pp. 3-18.
- Luksetich, William, "Government Funding and Nonprofit Organizations", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 37, No: 3, September 2008, pp. 434-442.

- McCleary, Rachel M., Robert J. Barro, "Private Voluntary Organizations Engaged in International Assistance, 1934-2004", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 37, No: 3, September 2008, pp. 512-536.
- Moore, Louella, "Legitimation Issues in the State-Nonprofit Relations", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 30, No: 4, December 2001, pp. 707-719.
- Özbek, Nadir, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 92, Bahar 2002, s. 7-33.
- Özdemir, Süleyman, "Kâr Gütmeyen Kuruluşlar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004, s. 129-161.
- Özdemir, Süleyman, "Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: 'Refah Karması' ve Refah Sağlayıcı Kurumlar", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004, s. 98-127.
- Özdemir, Süleyman, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul: İTO Yay., 2007.
- Özdemir, Hikmet, "Vakıflar ve Sivil Toplum", *Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı*, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1997, s. 309-313.
- Payton, Robert L., and Michael P. Moody, *Understanding Philanthropy-Its Meaning and Mission*, Bloomington: Indiana University Press, 2008.
- Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, (Çev.: Dilek Hattatoğlu), İstanbul: Çiviyazıları, 2001.
- Pinch, Steven, *Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision*, London: Routledge Press, 1997.
- Salamon, Lester M., "The Resilient Sector: The State of Nonprofit America", *The State of Nonprofit America*, Edited by: Lester M. Salamon, Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003, pp. 3-61.
- Salamon, Lester M., *America's Nonprofit Sector: A Primer*, New York: The Foundation Center, 1999.
- Smith, David Horton, Robert A. Stebbins and Michael A. Dover, *A Dictionary of Nonprofit Terms & Concepts*, Indiana: Indiana University Press, 2006.
- Şahin, Levent, Mustafa Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Cilt: 54, İstanbul: İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., 2008, s. 3-29.
- Şahin, Mehmet, *Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara: Seçkin Yay., 2007.
- Şenkal, Abdülkadir, "Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Cilt: 45, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yay., 2003, s. 97-123.

- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Aralık Dönemi Sonuçları (Kasım, Aralık 2008, Ocak 2009)*, (Çevrimiçi): <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4014>.
- Ullman, Claire F., *The Welfare State's Other Crisis: Explaining the New Partnership Between Nonprofit Organizations and the State in France*, Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- Uslu, İbrahim, "Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE, 1999.
- Young, Dennis R., "Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol.: 29, No: 1, March 2000, pp. 149-172.
- Zaim, Sabahaddin, "Sivil Toplum Kuruluşları", *Yeni Türkiye*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1997, s. 296-302.
- <http://www.dernekler.gov.tr>
- <http://www.vgm.gov.tr>